

Wykluczenie cyfrowe podczas pandemii

Dostęp oraz korzystanie z internetu i komputera
w wybranych grupach społecznych

Styczeń, 2021

Spis treści

Wstęp	4
<hr/>	
I. Główne wnioski	5
<hr/>	
1. Wykluczenie cyfrowe w Polsce.....	5
2. Grupy społeczne najbardziej zagrożone wykluczeniem i wpływ pandemii koronawirusa.....	5
3. Rekomendacje.....	7
<hr/>	
II. Rekomendacje	8
<hr/>	
1. Zwiększenie zaangażowania państwa w walkę z wykluczeniem cyfrowym.....	8
2. Rezygnacja z wprowadzenia opłaty reprograficznej (powodującej wzrost cen sprzętu).....	8
3. Wspólne działania sektora publicznego, prywatnego i NGO.....	12
4. Zwiększanie dostępu do sprzętu i infrastruktury oraz zwiększanie kompetencji cyfrowych Polaków.....	13
5. Współpraca polityczna ponad podziałami na rzecz walki z wykluczeniem cyfrowym.....	14
<hr/>	
III. Wykluczenie cyfrowe przed i w czasie pandemii. Podstawowe informacje	15
<hr/>	
1. Główne wnioski.....	15
2. Pandemia a wykluczenie cyfrowe.....	15
3. Skala wykluczenia cyfrowego w Polsce.....	16
4. Przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego w Polsce.....	18
5. Polska na tle Europy.....	20
<hr/>	
IV. Uczniowie i studenci	22
<hr/>	
1. Główne wnioski.....	22
2. Sytuacja w Polsce.....	22
a. Uczniowie zagrożeni wykluczeniem cyfrowym.....	22
b. Jak pandemia wpływa na wykluczenie cyfrowe uczniów?.....	23
c. Główne przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego uczniów.....	24
3. Polska na tle Europy.....	28

V. Seniorzy 29

---

1. Główne wnioski.....	29
2. Sytuacja w Polsce.....	29
a. Korzystanie z internetu i komputera.....	29
b. Jak pandemia wpływa na wykluczenie cyfrowe seniorów?.....	31
c. Główne przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego seniorów. Opinie ekspertów.....	33
3. Polska na tle Europy.....	35

VI. Mieszkańcy wsi 35

---

1. Główne wnioski.....	35
2. Sytuacja w Polsce.....	35
a. Korzystanie z internetu i komputera.....	36
b. Dostęp do internetu i komputera.....	37
c. Jak pandemia wpływa na wykluczenie cyfrowe mieszkańców wsi?.....	37
d. Główne przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego mieszkańców wsi.....	40
3. Polska na tle Europy.....	42

VII. Niepełnosprawni 42

---

1. Główne wnioski.....	42
2. Sytuacja w Polsce.....	42
a. Korzystanie z internetu i komputera.....	42
b. Jak pandemia wpływa na wykluczenie cyfrowe niepełnosprawnych?.....	43
c. Główne przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego niepełnosprawnych.....	44
3. Polska na tle Europy.....	45

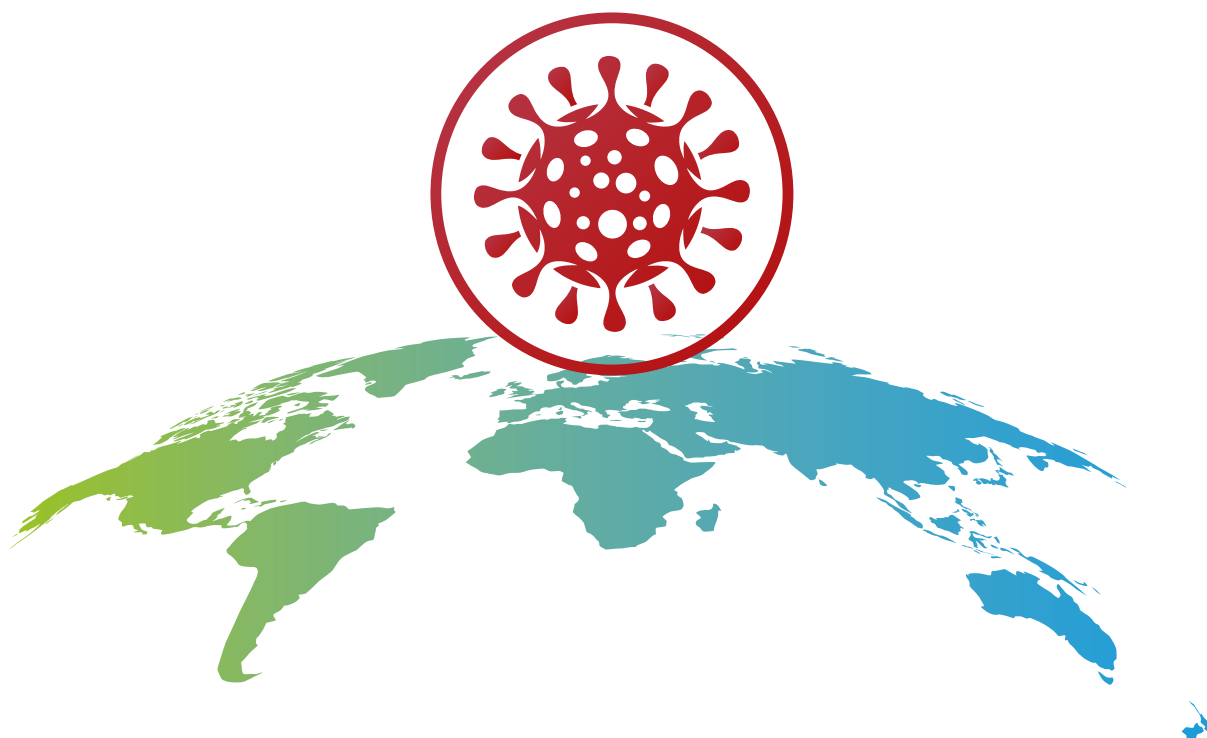

VIII. Pozostałe grupy 47

---

1. Główne wnioski.....	47
2. Kobiety w wieku okołoemerytalnym.....	47
3. Bezrobotni.....	48
4. Pracujący zdalnie.....	48

Wstęp

W raporcie, który oddajemy w Państwa ręce, postanowiliśmy omówić jeden z ważniejszych, lecz nieco marginalizowany aspekt wykluczenia cyfrowego (ang. Digital Divide). Analizujemy brak dostępu i niekorzystanie z internetu oraz komputera w poszczególnych grupach społecznych zagrożonych wykluczeniem. Naszą intencją jest pokazanie kto i dlaczego w Polsce nie ma dostępu i nie korzysta z technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) oraz w jaki sposób na ten stan rzeczy wpłynęła pandemia koronawirusa.

W komentarzach na temat wykluczenia cyfrowego aspekt dostępu i korzystania z komputera oraz internetu nie jest poruszany najczęściej, ponieważ problemy w tym zakresie z biegiem lat dotyczą coraz mniejszej liczby Polaków. Tak rzeczywiście jest. Coraz mniej osób w naszym kraju nie ma dostępu lub nie korzysta z ICT, a głównym powodem niekorzystania nie są już kwestie materialne. Jednak nie zmienia to faktu, że w niektórych grupach wciąż znaczny odsetek osób faktycznie nie ma komputera lub nie korzysta z internetu. W skali całego kraju problem dotyczy kilku milionów osób. Jednocześnie są to grupy społecznie „wrażliwe” i zarazem ważne zarówno z punktu widzenia całego społeczeństwa, jak i państwa. Problem dotyczy bowiem zwłaszcza seniorów, mieszkańców wsi, niepełnosprawnych, kobiet w wieku około-emerytalnym czy bezrobotnych, a także – choć w inny sposób – niektórych uczniów i studentów.

Pandemia i wprowadzone w jej wyniku ograniczenia w życiu społecznym i gospodarczym pogłębiły, a w innych wypadkach stworzyły nowe problemy grupom wykluczonych cyfrowo. W domach, gdzie do szkoły chodzi więcej niż jedno dziecko okazało się, że ilość sprzętu, która wystarczała w zwykłych okolicznościach, obecnie jest zbyt mała na potrzeby edukacji zdalnej lub sprzęt ten jest przestarzały. Seniorzy i niepełnosprawni praktycznie stracili fizyczny dostęp do lekarzy, a bezrobotni nie mogli swobodnie pójść do lokalnej biblioteki lub innego miejsca, gdzie korzystali wcześniej z internetu.

Być może doświadczenia pandemii przyczynią się do spadku poziomu wykluczenia cyfrowego w Polsce. Należy mieć taką nadzieję. Pozytywne skutki takiej zmiany odczułyby przede wszystkim osoby z „wrażliwych” grup, których jakość życia uległaby poprawie. Beneficjentem „ucyfrowienia” grup wykluczonych byłoby również państwo polskie, zwłaszcza jeśli cyfrowe włączenie pociągnęłoby za sobą także aktywizację zawodową. Administracja rządowa już teraz walczy z wykluczeniem cyfrowym finansując programy edukacyjne i infrastrukturalne z tego obszaru. Jednak państwo nie powinno jednocześnie podejmować decyzji, które nie tylko spowalniają tę walkę, ale wręcz skutkują pogłębianiem wykluczenia. A tę konsekwencję będzie miało rozszerzenie opłaty reprograficznej na smartfony, tablety i laptopy. Podniesienie cen na te urządzenia w sytuacji, gdy pandemia sprawiła, że są one niezbędne w szkole, na studiach i w pracy, byłoby działaniem uderzającym zwłaszcza w grupy najsłabsze ekonomicznie.

I. Główne wnioski

1. Wykluczenie cyfrowe w Polsce

- 4,51 mln Polaków nigdy nie korzystało z internetu (dane GUS za rok 2019). Polska wśród krajów Unii Europejskiej ma jeden z najwyższych wskaźników osób nigdy niekorzystających z internetu (15 proc.) i znajduje się na niechlubnym 6. miejscu w UE pod tym względem. Wyższe wskaźniki wykluczenia cyfrowego mają tylko Portugalia, Grecja, Rumunia, Chorwacja, Bułgaria i Włochy. Niemal wszystkie państwa naszego regionu mogą się pochwalić lepszymi wskaźnikami. Polska znajduje się znacznie powyżej średniej dla państw UE wynoszącej 9 proc. Jeśli chodzi o osoby, które nigdy nie korzystały z komputera to niestety również znajdujemy się w czołówce UE, z wynikiem 19 proc. zajmujemy 7 miejsce. Średnia dla UE wynosi 14 proc. (dane Eurostat).
- Najczęściej wymienianymi przyczynami braku dostępu do internetu w domu jest brak takiej potrzeby (67,7 proc. wskazań), brak odpowiednich umiejętności (52 proc.), zbyt wysokie koszty sprzętu (21,6 proc.) oraz zbyt wysokie koszty dostępu (14,7 proc.).
- Najbardziej narażone na wykluczenie cyfrowe są gospodarstwa domowe o najniższych dochodach (poniżej 2500 zł netto). Dominują one wśród wszystkich gospodarstw nieposiadających dostępu do ICT.
- Zbyt wysokie koszty sprzętu, a także koszty jego dostępu stanowią barierę w posiadaniu internetu w domu zwłaszcza dla gospodarstw domowych w mniejszych miastach, a w następnej kolejności na wsiach.
- Problem braku lub nieużywania komputera dotyczy w Polsce większej liczby osób niż problem braku dostępu lub nieużywania internetu. Wniosek ten można powiązać z faktem, że w Polsce komputer stacjonarny nie jest najpopularniejszym narzędziem do korzystania z internetu. 73 proc. internautów w tym celu korzysta z urządzeń mobilnych, najczęściej ze smartfonów. Smartfon nie może jednak zastąpić komputera w procesie nauki i pracy zdalnej. Nie pozwala także na przyswojenie wszystkich umiejętności cyfrowych.

2. Grupy społeczne najbardziej zagrożone wykluczeniem i wpływ pandemii koronawirusa

- Wybuch pandemii COVID-19 i wprowadzony następnie lockdown spowodowały przeniesienie wielu aktywności, które do tej pory odbywały się w „realu” do przestrzeni internetu. Najbardziej

Polacy wykluczeni cyfrowo

4,51
mln

Polaków nigdy nie korzystało z internetu. Kolejne 1,82 mln korzysta z sieci sporadycznie.

3,63
mln

osób w wieku 55-74 nigdy nie korzystało z internetu. Stanowią one 80,4 proc. wszystkich niekorzystających.

2,5
mln

mieszkańców nigdy nie korzystało z internetu. Kolejne 1,82 mln korzysta z sieci sporadycznie.

906
tys.

czyli 35 proc., osób niepełnosprawnych nigdy nie korzystało z internetu.

272
tys.

czyli 22 proc., osób bezrobotnych nigdy nie korzystało z internetu. Na podst. danych GUS

Na podst. danych GUS

spektakularnym przykładem było przestawienie niemal z dnia na dzień całego systemu edukacji z trybu stacjonarnego na zdalny. Część działalności urzędów, ośrodków zdrowia, a nawet sklepów, przeniosła się do internetu. Lockdown, a także pozostałe ograniczenia życia społecznego i gospodarczego wywołane pandemią pogłębiły cyfrowe wykluczenie wybranych grup społecznych, np. seniorów, osób niepełnosprawnych oraz mieszkańców wsi. Spowodowały też, że wykluczenie ujawniło się w grupach uważanych za wolne od tego problemu np. uczniów, studentów czy osób przenoszonych na pracę zdalną.

- Ograniczenia w życiu społecznym i gospodarczym, spowodowane pandemią najbardziej dotknęły seniorów, zwłaszcza tych wy-

kluczonych cyfrowo (3,63 mln osób w wieku 55-74). Seniorzy niekorzystający z ICT zaspokajając swoje podstawowe potrzeby w tradycyjny sposób zostali narażeni na zwiększone niebezpieczeństwo zakażenia koronawirusem. W części przypadków wykluczenie cyfrowe spowodowało też, że stali się „niewidzialni”. Dotknęło to np. seniorów, którzy nie potrafili wysłać maila do pracującego zdalnie urzędu czy elektronicznego wniosku o wydanie odpisu dokumentacji medycznej do szpitala.

- Część seniorów wykluczonych cyfrowo prosiła o pomoc w załatwianiu spraw przez internet swoich bliskich – jeśli miała taką możliwość. Z wstępnych opinii ekspertów wynika, że część postanowiła spróbować wejść do cyfrowego świata.
- Jest to tym bardziej istotne, że młodzi oraz w średnim wieku Polacy korzystają z internetu i komputera podobnie często, co mieszkańcy krajów UE. Polscy seniorzy są jednak zdecydowanie bardziej wykluczeni cyfrowo. W grupie wiekowej 65-74, różnica w przypadku osób, które nigdy nie korzystały z internetu, wynosi aż 20 pkt. proc. (53 proc. Polska vs. 33 proc. średnia UE).
- Uczniowie i młodzi ludzie w zwykłych okolicznościach nie należą do grupy wykluczonych cyfrowo – według danych GUS 97,4 proc. gospodarstw domowych, w których są dzieci ma komputer. Podczas pandemii okazało się jednak, że ilość sprzętu komputerowego w domach Polaków jest niewystarczająca, by dzieci mogły w pełni brać udział w zdalnym nauczaniu. Problem konieczności współdzielenia komputerów z rodzeństwem i rodzicami dotyka co najmniej miliona uczniów (25 proc.). Co więcej według szacunków Centrum Cyfrowego 50-70 tys., czyli 1-1,5 proc. uczniów w Polsce nie ma w domu żadnego komputera lub tabletu.
- Powrót dzieci do szkół we wrześniu nie zakończył problemów ze zdalną edukacją. Z biegiem czasu coraz więcej placówek znów odchodziło od trybu stacjonarnego. 15 października 2020 3,85 proc. szkół pracowało w trybie zdalnym lub mieszanym. Od 19 października 2020 w związku z drugą falą pandemii decyzją MEN wszystkie szkoły ponadpodstawowe przeszły na tryb zdalny lub mieszany tryb nauczania. Planowane są także zmiany dotyczące funkcjonowania szkół podstawowych.
- Już w czasie pandemii Polacy rozpoczęli walkę z wykluczeniem cyfrowym „na własną rękę”. W sklepach elektronicznych o kilkadziesiąt procent wzrosło zainteresowanie laptopami czy tabletami. Według badania Barometr Providenta, 25 proc. opiekunów podczas kompletowania wyprawki w tym roku najwięcej pieniędzy wyda na sprzęt elektroniczny, który wesprze ich dzieci

Uczniowie wykluczeni cyfrowo

50-70 tys.

czyli 1-1,5 proc. uczniów w Polsce nie ma w domu żadnego komputera lub tabletu.

25 proc.

uczniów (czyli ponad 1 mln uczniów) musi współdzielić urządzenia z rodzeństwem, które w tym samym czasie ma lekcje on-line lub z pracującymi zdalnie rodzicami. Uniemożliwia im to pełny udział w zdalnej edukacji.

81 proc.

dyrektorów szkół wskazuje, że główny problem edukacji zdalnej polega na braku dostępu uczniów do odpowiedniego sprzętu.

Na podst. PISA/Centrum Cyfrowe, badanie „Lekcja:Enter”

w nauce.

- Geograficzne oddalenie mieszkańców wsi od lokalnych i regionalnych centrów administracyjno-gospodarczych jest szczególnie uciążliwe, a nawet niebezpieczne w czasie pandemii. Wykluczenie cyfrowe, które dotyczy 2,5 mln mieszkańców wsi, stanowi poważne utrudnienie ich codziennego funkcjonowania.
- Polską wieś wciąż dotyka też problem słabszej jakości połączenia czy wręcz braku możliwości doprowadzenia internetu. Przepustowość sieci jako największą barierę zdalnej edukacji w szkołach na terenach wiejskich wskazywali dyrektorzy szkół ankietowani na potrzeby badania „Lekcja: Enter”.
- W obliczu pandemii, która spowodowała przeniesienie wielu aktywności do internetu, osoby niepełnosprawne niekorzystające z ICT napotykały jeszcze więcej barier w codziennym funkcjonowaniu niż przed pojawieniem się koronawirusa. Tymczasem 945 tys., czyli 36 proc. osób niepełnosprawnych nigdy nie korzystało z komputera.

Różnica między pełno- i niepełnosprawnymi Polakami w dostępie do internetu w domu wyniosła aż 34 pkt. proc., podczas gdy dla krajów UE wynosi ona średnio 19 pkt. proc.

- Wykluczenie cyfrowe stanowi szczególne zagrożenie także dla biernych zawodowo w wieku produkcyjnym i około-emerytalnym. Do tej grupy zaliczają się zwłaszcza niepełnosprawni, a także kobiety w wieku 50+ oraz bezrobotni. „Ucyfrowienie” tych grup mogłoby pomóc w ich aktywizacji zawodowej.

3. Rekomendacje

- W opinii ekspertów zmniejszenie wykluczenia cyfrowego będzie wymagało także nakładów finansowych państwa. Dobrą praktyką może być tu program Zdalna Szkoła i Zdalna Szkoła+. W odpowiedzi na braki sprzętowe utrudniające zdalną edukację rząd zdecydował o przeznaczeniu 186 mln zł (program Zdalna Szkoła), a później dodatkowych 180 mln zł (program Zdalna Szkoła +) na zakup urządzeń dla uczniów i nauczycieli.
- Należy zrezygnować z rozszerzania opłaty reprograficznej, ponieważ spowoduje ona zwiększenie bariery dostępu do sprzętu elektronicznego, pogłębi wykluczenie cyfrowe oraz utrudni walkę z nim. Jeśli urzędnicy takie jak smartfony, tablety czy laptopy zostaną objęte 3-6 proc. opłatą reprograficzną, ich ceny wzrosną - nawet o 300 zł. Zwiększenie cen ograniczy popyt - Polacy będą tych narzędzi kupowali mniej. Nawet mimo tego, że w trakcie trwania pandemii okazało się, że są niezbędne m.in. do zdalnej nauki czy pracy.
- Co więcej także wsparcie państwa w walce z wykluczeniem cyfrowym po wprowadzeniu opłaty reprograficznej będzie mniej efektywne. W przypadku wspomnianych 180 mln zł z programu Zdalna Szkoła+ w rzeczywistości na sprzęt dla wykluczonych zostałyby przeznaczone nawet o 11 mln zł mniej. Fundusze te zostałyby przekazane artystom, czyli grupie, która wykluczona cyfrowo nie jest. Dodatkowo opłata reprograficzna byłaby zwiększaniem fiskalizmu na produktach, które później trzeba dotować. Co więcej byłoby to ukryte finansowanie przez państwo. Tymczasem wsparcie zarówno dla artystów jak i dla wszystkich innych grup zawodowych powinno być transparentne.
- Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w Polsce wymaga współpracy wielu podmiotów i środowisk. Niezbędne jest współdziałanie państwa, samorządów, sektora prywatnego i NGO. Działania te powinny w szczególności skupić się na zwiększaniu dostępu do sprzętu i infrastruktury (przede wszystkim wśród grup zagrożonych wykluczeniem) oraz zwiększaniu kompetencji cyfro-

wych Polaków.

- Potrzebne są wspólne działania ponad podziałami politycznymi, ponieważ efektywne wykorzystanie ICT będzie kluczowe dla rozwoju gospodarczego Polski w nadchodzących dekadach oraz dla jakości życia Polaków w trakcie pandemii. W programach partii politycznych znajdują się fragmenty poświęcone ICT. Jednak temat wykluczenia cyfrowego nie jest popularny w wypowiedziach polityków.

Rekomendacje Web Foundation i A4AI dla rządów państw:

Rządy państw powinny usunąć podatki, które uniemożliwiają konsumentom dostęp do internetu i korzystanie z niego.

Usunięcie podatków od danych i usług internetowych, które zwiększają koszty dostępu dla konsumentów.

Rezygnacja z podatku VAT od urządzeń, umożliwiających dostęp do internetu, aby zmniejszyć bariery dla osób o niskich dochodach i zmarginalizowanych grup.

Web Foundation, Alliance for Affordable Internet, COVID 19 Policy Brief. Internet Access & Affordability (2020)

II. Rekomendacje

Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w Polsce wymaga współpracy wielu podmiotów i środowisk. Poniżej przedstawiamy rekomendacje obejmujące m.in. działania państwa, samorządów, sektora prywatnego oraz NGO.

1. Zwiększenie zaangażowania państwa w walkę z wykluczeniem cyfrowym

W opinii ekspertów zmniejszenie wykluczenia cyfrowego będzie wymagało także nakładów finansowych państwa. Rządy i sektor publiczny powinny odgrywać wiodącą rolę w umożliwianiu dostępu do internetu i jego dostępności, zwłaszcza dla społeczności zmarginalizowanych.

Dobłą praktyką może być tu program Zdalna Szkoła i Zdalna Szkoła+. W odpowiedzi na braki sprzętowe, utrudniające zdalną edukację po wybuchu epidemii koronawirusa, rząd zdecydował o przeznaczeniu 186 mln zł (program Zdalna Szkoła), a później dodatkowych 180 mln zł (program Zdalna Szkoła+) na zakup urządzeń dla uczniów i nauczycieli.

Rekomendacje Web Foundation i A4AI dla rządów państw:

Rządy państw powinny podjąć zobowiązanie do zapewnienia wszelkiego niezbędnego wsparcia, aby obywatele byli podłączeni do internetu. Bezpieczny, bezpłatny dostęp podczas kryzysu poprzez inicjatywę, takie, jak krajowe zobowiązania dotyczące łączności internetowej i plany solidarnościowe.

W sytuacjach nadzwyczajnych rządy mogą przyjąć krajowe zobowiązania dotyczące łączności i solidarności, aby zachęcić firmy do wdrażania polityk zapewniających obywatelom łączność - takich jak zwolnienie z opłat za opóźnienia i utrzymanie usług dla osób zalegających z rachunkami.

Wykorzystanie dostępnych funduszy i zasobów, aby zająć się lukami w dostępie do internetu i brakiem urządzeń dostępu.

Skorzystanie z odpowiednich funduszy, aby dotować urządzenia cyfrowe i zapewnić bezpłatny internet bezprzewodowy dla społeczności o niskich dochodach lub zmarginalizowanych. Badania wykazały, że takie fundusze mogą być skutecznym narzędziem do likwidacji wykluczenia cyfrowego.

Ustanowienie lub wspieranie inicjatyw i funduszy w celu dystrybucji urządzeń umożliwiających połączenie z internetem, które można używać do edukacji online.

Web Foundation, Alliance for Affordable Internet, COVID 19 Policy Brief. Internet Access & Affordability (2020)

2. Rezygnacja z wprowadzenia opłaty reprograficznej (powodującej wzrost cen sprzętu)

Statystyki sieci sklepów elektronicznych pokazują, że po wybuchu pandemii zwiększył się popyt na urządzenia potrzebne do telepracy i nauki zdalnej. Z sierpnioвого badania Barometr Providenta wynikało, że 25 proc. opiekunów podczas kompletowania wyprawki najwięcej pieniędzy zamierzało wydać na sprzęt elektroniczny, który wesprze ich dzieci w nauce. W związku z trwającą pandemią, zwiększone zapotrzebowanie na sprzęt będzie się utrzymywać. W tej sytuacji Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego rozpatruje możliwość rozszerzenia opłaty reprograficznej na laptopy, tablety i smartfony. Ekspertki podkreślają, że wprowadzenie opłaty reprograficznej skutkuje zwiększeniem cen sprzętu elektronicznego.

Rekomendacje Web Foundation i A4AI dla rządów państw:

Rządy państw powinny usunąć podatki, które uniemożliwiają konsumentom dostęp do internetu i korzystanie z niego.

Usunięcie podatków od danych i usług internetowych, które zwiększają koszty dostępu dla konsumentów.

Rezygnacja z podatku VAT od urządzeń, umożliwiających dostęp do internetu, aby zmniejszyć bariery dla osób o niskich dochodach i zmarginalizowanych grup.

Web Foundation, Alliance for Affordable Internet, COVID 19 Policy Brief. Internet Access & Affordability (2020)

Według ekonomicznego prawa malejącego popytu wzrost ceny będzie skutkować zmniejszonym popytem na dany towar. Zależność ma zastosowanie również do polskiego rynku elektronicznego. Jeśli urządzenia takie jak smartfony czy komputery zostaną objęte 3-6 proc. opłatą reprograficzną, to ich ceny wzrosną (nawet o 300 zł) – w efekcie Polacy będą ich kupowali mniej.

Dla części osób wykluczonych cyfrowo już teraz barierą są koszty dostępu do sprzętu elektronicznego. Podniesienie cen urządzeń pozwalających łączyć się z internetem spowoduje pogłębienie wykluczenia cyfrowego. Tymczasem pandemia koronawirusa poka-

zała, że urządzenia te są niezbędne m.in. do zdalnej nauki, pracy czy kontaktów społecznych.

Co więcej także wsparcie państwa w walce z wykluczeniem cyfrowym po wprowadzeniu opłaty reprograficznej będzie mniej efektywne. W przypadku wspomnianych 180 mln zł z programu Zdalna Szkoła+ na sprzęt dla wykluczonych zostałyby przeznaczone nawet 11 mln zł mniej. Kwota ta zostałaby przekazana artystom, czyli grupie, która wykluczona cyfrowo nie jest.

Plany zwiększania opodatkowania sprzętu cyfrowego w sytuacji, gdy sprzęt ten objęty jest dotacją, w rzeczywistości skutkują zmniejszeniem dotacji dla grup potrzebujących wsparcia. Opłata reprograficzna byłaby więc w istocie zwiększaniem fiskalizmu na produktach, które trzeba później dotować. Osobną kwestią jest fakt, że byłoby to ukryte finansowanie artystów przez państwo, a powinno ono być transparentne.

Dodatkowo istotne wątpliwości powinien budzić zamiar nałożenia opłat na urządzenia niezbędne do nauki, pracy zdalnej, korzystania z usług medycznych i administracyjnych pod pretekstem zarzutu, że są one wykorzystywane do kopiowania utworów. Powszechnie bowiem wiadomo, że wobec rozwoju płatnych usług streamingowych, używalność tych urządzeń do kopiowania utworów jest w fazie końcowego zaniku. Natomiast ich używanie do pracy, nauki itp. wręcz przeciwnie, stale się rozwija.

Oczywistym skutkiem rozszerzenia opłaty reprograficznej byłby znaczny wzrost ceny nowo objętych urządzeń. Zwolennicy tego rozwiązania próbują zaklinać rzeczywistość i sugerują, że producenci i sprzedawcy wezmą ten koszt na siebie. Stoi to jednak w rażącej sprzeczności ze zdrowym rozsądkiem (dlaczego niby mieliby to robić?) i doświadczeniami innych krajów, chociażby Niemcy, gdzie po wprowadzeniu podobnej opłaty ceny urządzeń wzrosły dokładnie o jej wysokość.

Dr Bartłomiej Biga, "Zamiast „podatku od smartfonów” wyższe opodatkowanie największych gwiazd?", KlubJagiellonski.pl, 17.07.2020

W sytuacji, w której wszyscy się teraz znaleźliśmy, kiedy jeden laptop w domu okazuje się niewystarczający, te sprzęty stały się dobrem pierwszej potrzeby. To już nie jest jakieś ekskluzywne dobro służące rozrywce, każde gospodarstwo domowe go potrzebuje - i to często więcej niż jednej sztuki. Uważamy, że sięganie do kieszeni Polaków w takiej sytuacji jest mocno niepokojące.

Kamil Pluskwa-Dąbrowski, prezes Federacji Konsumentów,
„Federacja Konsumentów przeciw objęciu komputerów i smartfonów opłatą reprograficzną. <To uderzy w konsumentów>”, Wirtualnemedi.pl,
12.06.2020

Nie zgadzam się jednak z sytuacją, w której interes konsumenta stawia się w kontrze do interesu artysty. Moim zdaniem spory problem leży w dzisiejszym systemie, który jest niewydolny i nieprzejrzysty. Społeczny opór przed tym podatkiem wynika z tego, że istnieje już opłata reprograficzna, podatek od platform streamingowych, a sytuacja artystów jest nadal zła.

Kamil Pluskwa-Dąbrowski, prezes Federacji Konsumentów.
Paweł Orlikowski, „Podatek od smartfona. Klienci dostaną po kieszeni albo przestaną kupować elektronikę w Polsce”, Money.pl, 01.07.2020

Warto odnotować, że temat rozszerzenia opłaty reprograficznej pojawił się w kampanii wyborczej prezydenta Andrzeja Dudy, a także jednego z liderów Konfederacji Krzysztofa Bosaka. Obaj politycy krytykowali pomysł wprowadzenia nowego „podatku od smartfonów”.

Źródło: Twitter.com

Zdaniem Bosaka opłata reprograficzna to „opłata, za którą lobbują określone środowiska, które chcą skorzystać na tej opłacie”. Nie może być tak, że rząd występuje w roli lobbysty jednego konkretnego środowiska, które ma mieć uprzywilejowaną pozycję w państwie kosztem całego społeczeństwa.

„Bosak: Opłata reprograficzna to wyraz szaleństwa podatkowego rządu”,
Bankier.pl 13.05.2020

3. Wspólne działania sektora publicznego, prywatnego i NGO

Wykluczenie cyfrowe stanowi problem na tyle wieloaspektowy, że jego rozwiązanie nie jest możliwe ani w wyniku działania samych centralnych programów i rozporządzeń rządu, ani zaangażowania samorządu. Samodzielnie nie wystarczą też nawet najlepsze inicjatywy NGO i zaangażowanie rynkowych graczy z obszaru ICT. Potrzeba wspólnych działań wszystkich interesariuszy.

Zmniejszenie poziomu wykluczenia cyfrowego będzie wymagało nakładów finansowych zarówno ze strony państwa, jak i podmiotów prywatnych. Fundusze powinny zostać przeznaczone zarówno na edukację, jak i poprawienie dostępności i jakości sprzętu oraz infrastruktury. Jednak zwrot z tej inwestycji w postaci cyfrowego włączenia kilku milionów obywateli oraz pracowników potencjalnie lepiej przygotowanych do pracy w cyfrowym świecie, jest wart zaangażowanych środków.

Rekomendacje Web Foundation i A4AI dla partnerstwa publiczno-prywatnego:

Partnerstwo publiczno-prywatne powinno działać, aby sprzęt był dostępny finansowo dla wszystkich.

Dostarczać bezpłatny lub dotowany sprzęt instytucjom publicznym, gospodarstwom domowym o niskich dochodach i marginalizowanym grupom ludności (np. kobietom, populacjom wiejskim i oddalonym od dużych miast).

Utworzyć fundusz wspierający sponsorowanie urzędzeń i dotacje dla potrzebujących uczniów i gospodarstw domowych.

Dostęp do internetu był możliwy dla wszystkich

Stworzyć ogólnodostępną sieć Wi-Fi.

Przyspieszenie procedur licencyjnych w celu zwiększenia liczby alternatywnych dostawców sieci dla społeczności oddalonych i wiejskich.

Mobilne punkty Wi-Fi, zapewniające łączność osobom mieszkającym na obszarach o niskich dochodach.

Priorytet dla przepustowości i nieprzerwanej łączności dla instytucji świadczących usługi ratunkowe i telemedycynę.

Web Foundation, Alliance for Affordable Internet, COVID 19 Policy Brief. Internet Access & Affordability (2020)

Sejmiki mają do dyspozycji regionalne programy operacyjne, które w dużej mierze inwestują w sprzętowe potrzeby, ale także w potrzeby kompetencyjne. Bardzo często istnieje ryzyko nakładania się na to programów centralnych i w jakimś sensie „kanibalizowania” się, a nie uzupełniania i to jest bardzo duże wyzwanie.

Konrad Ciesiołkiewicz, prezes Fundacji Orange
Agnieszka Widera-Ciochoń, “Nie tylko miasta, nie tylko uczniowie. Polska rozwarstwiona cyfrowo”, Portalsamorzadowy.pl, 23.06.2020

4. Zwiększanie dostępu do sprzętu i infrastruktury oraz zwiększanie kompetencji cyfrowych Polaków

Kluczowymi polami walki z wykluczeniem cyfrowym powinny być zwiększanie dostępu do sprzętu oraz infrastruktury (zwłaszcza wśród rozumianych szeroko grup zagrożonych wykluczeniem), oraz zwiększanie kompetencji cyfrowych Polaków. Jest to szczególnie istotne biorąc pod uwagę fakt, że Komisja Europejska szacuje, że już wkrótce 90 proc. zawodów będzie wymagało kompetencji cyfrowych przynajmniej na podstawowym poziomie. Dużym wyzwaniem jest tu także pokonanie bariery mentalnej - skłonienie wykluczonych grup do sięgnięcia po narzędzia cyfrowe w celu aktywnego wpływania na swoje życie.

W Polsce działania mające na celu zmniejszanie wykluczenia cyfrowego adresowane są przede wszystkim do dwóch grup: seniorów oraz uczniów i nauczycieli. Prowadzone są zwykle przez NGO, działające często w bezpośredniej lub pośredniej współpracy z rządem. Polegają najczęściej na organizacji kursów, które mają wyposażyć uczestników w kompetencje cyfrowe, ale również na doprowadzeniu internetu do szkół pozbawionych dostępu do sieci oraz wyposażeniu ich w sprzęt. Jako ogólny cel organizacje wspierają cyfrowy rozwój kraju poprzez zwiększanie świadomości społecznej na temat korzyści i wyzwań, związanych z ICT.

Przykładowe działania organizacji rządowych i samorządowych przeciw wykluczeniu cyfrowemu

Organizacja	Nazwa projektu	Opis projektu
Stowarzyszenie Miasta w Internecie	„Latarnicy” (wcześniej Polska Cyfrowa Równych Szans)	Wolontariusze edukują osoby w przedziale wiekowym 44-64 lata oraz 65+ w zakresie podstaw obsługi komputera, jak i korzystania z e-usług.
	Program Rozwoju Bibliotek	Wsparcie bibliotek publicznych w pełnieniu roli lokalnych centrów aktywności społecznej.
	Sektor 3.0	Wsparcie NGO we wdrażaniu rozwiązań technologicznych w działaniach społecznie użytecznych.
Ministerstwo Cyfryzacji	Ogólnopolska Sieć Edukacyjna	Zapewnienie bezpiecznego i darmowego dostępu szkół do internetu.
Ministerstwo Cyfryzacji	e-Senior potrafi!	Promowanie wykorzystywania technologii w codziennym życiu przez osoby w różnym wieku. Projekt obejmuje cztery obszary: jakość życia, e-usługi publiczne, bezpieczeństwo w sieci i programowanie.

5. Współpraca polityczna ponad podziałami na rzecz walki z wykluczeniem cyfrowym

W programach partii politycznych znajdują się fragmenty poświęcone ICT. Jednak temat ten nie jest szeroko obecny w wypowiedziach polityków, choć pretekstem do tego była kampania prezydencka w 2020 r. oraz wybuch pandemii i konieczność wprowadzenia zdalnej nauki. Tymczasem potrzebne są wspólne działania ponad podziałami politycznymi, ponieważ efektywne wykorzystanie ICT będzie kluczowe dla rozwoju gospodarczego Polski w nadchodzących dekadach oraz dla jakości życia Polaków w trakcie pandemii i powinno być niezależne od bieżących zmian politycznych.

Temat wykluczenia cyfrowego poruszyła w kampanii prezydenckiej kandydatka Koalicji Obywatelskiej Małgorzata Kidawa-Błońska. Zapowiedziała wprowadzenie darmowego internetu dla młodzieży do 24. roku życia. Europoseł Robert Biedroń z okazji Dnia Dziecka postulował, aby każde dziecko otrzymało tablet. Niezależnie od oceny wartości merytorycznej tych propozycji mogłyby się one stać punktem wyjścia do wypracowania wspólnego stanowiska różnych sił politycznych.

Kidawa-Błońska zapowiedziała również wprowadzenie darmowego internetu dla młodzieży do 24. roku życia. - Wykluczenie cyfrowe jest o wiele większym problemem, niż nam się wydaje - powiedziała.

„Koalicja Obywatelska przedstawiła swój program wyborczy”, Onet.pl, 06.09.2019

Polityk zwracał uwagę, że każde dziecko w Polsce powinno - jego zdaniem - otrzymać darmowy tablet. - Ten tablet towarzyszyłby każdemu dziecku przez całą historię nauczania. Na początek potrzebne jest 4,6 mln tabletów, co oznacza 2,3 mld złotych. (...) Czy to nie jest zmiana cywilizacyjna? Czy to nie zabiera polskiej młodzieży w XXI wiek? - pytał europoseł Lewicy.

I odpowiadał: - Ze względu na ograniczenie i wykluczenie cyfrowe wiele dzieci jest wykluczonych. Dziecko z Krośna będzie miało w końcu takie same szanse jak dziecko z Warszawy. W końcu i nareszcie będziemy mieli szanse niwelować niesprawiedliwe różnice - ocenił.

„Tablet dla każdego dziecka i konstytucja dla młodzieży. Propozycje Biedronia na Dzień Dziecka”, Polsatnews.pl, 01.06.2020

III. Wykluczenie cyfrowe przed i w czasie pandemii. Podstawowe informacje

1. Główne wnioski

- 4,51 mln, czyli 15,5 proc. Polaków w wieku 16-74 lat, nigdy nie korzystało z internetu. Kolejne 1,82 mln korzysta z sieci sporadycznie.
- 4,78 mln, czyli 16,4 proc Polaków w wieku 16-74 lat, nigdy nie korzystało z komputera. Kolejne 3,13 mln korzysta z niego sporadycznie.
- Pod względem liczby wykluczonych cyfrowo z wynikiem 15 proc. Polska znajduje się na 20. miejscu w Unii Europejskiej. Jeśli chodzi o osoby, które nigdy nie korzystały z komputera, to z wynikiem 19 proc. także zajmujemy 20. miejsce w UE.
- Gospodarstwa domowe o najniższych dochodach (poniżej 2500 zł netto) są najbardziej narażone na wykluczenie cyfrowe. Dominują one wśród wszystkich gospodarstw nieposiadających dostępu do ICT. Dostęp do internetu w domu jest dla nich łatwiejszy niż dostęp do komputera.
- Problem braku lub nieużywania komputera dotyczy w Polsce większej liczby osób niż problem braku dostępu lub nieużywania internetu. Wniosek ten można powiązać z faktem, że w Polsce komputer stacjonarny nie jest najpopularniejszym

narzędziem do korzystania z internetu. 73 proc. internautów w tym celu korzysta z urządzeń mobilnych, najczęściej ze smartfonów. Smartfon nie może jednak zastąpić komputera w procesie nauki i pracy zdalnej. Nie pozwala także na przyswojenie wszystkich umiejętności cyfrowych.

- Najczęściej wymienianymi przyczynami braku dostępu do internetu w domu jest brak takiej potrzeby (67,7 proc. wskazań), brak odpowiednich umiejętności (52 proc.), zbyt wysokie koszty sprzętu (21,6 proc.) oraz zbyt wysokie koszty dostępu (14,7 proc.).
- Lockdown, a także pozostałe ograniczenia życia społecznego i gospodarczego wywołane pandemią pogłębiły cyfrowe wykluczenie najbardziej zagrożonych grup społecznych, do których zaliczają się miliony Polaków. Najbardziej pogorszyła się sytuacja seniorów, a także uczniów, mieszkańców wsi i niepełnosprawnych.

2. Pandemia a wykluczenie cyfrowe

Wybuch pandemii COVID-19 i wprowadzony następnie lockdown spowodowały przeniesienie wielu aktywności, które do tej pory odbywały się w „realu” do przestrzeni internetu. Najbardziej spektakularnym przykładem było przestawienie niemal z dnia na dzień całego systemu edukacji z trybu stacjonarnego na zdalny. W Polsce 4,6 mln uczniów i 1,2 mln studentów¹ zostało zmuszonych okolicznościami do udziału w lekcjach i wykładach wprost ze swoich domów. Do tego celu w zdecydowanej większości musieli wykorzystać własny sprzęt elektroniczny i łącza internetowe.

W okresie pandemii (...) digitalizacja wielu sfer życia społecznego i ekonomicznego stała się czynnikiem dyskryminującym. Z badań przeprowadzonych we Francji wynika, że dematerializacja usług publicznych wpływa negatywnie na liczbę aplikacji o prawo jazdy i pracę. Z kolei brytyjska Good Things Foundation podaje, że aktywni użytkownicy internetu oszczędzają rocznie 744 funty dzięki kupowaniu taniej i korzystaniu z różnych promocji. Amerykański think tank Phoenix Center ujawnił badania, wg których użytkownicy internetu w wieku 55 plus o 20 proc. rzadziej niż ich rówieśnicy offline podatni są na choroby psychiczne i depresje.

Miroslaw Ciesielski, Wykluczenie cyfrowe coraz bardziej bolesne,
www.obserwatorfinansowy.pl, 27.07.2020

¹ GUS, Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2018/2019; GUS, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2019.

Szybko okazało się, że ilość i jakość sprzętu, która wystarczała na co dzień, w obliczu zwiększonego zapotrzebowania podczas pandemii jest zbyt szczupła, zwłaszcza gdy w domu uczy się więcej niż jedna osoba. W przypadku rodziców, którzy nie mogli sobie pozwolić na natychmiastowy zakup dodatkowego sprzętu dochodziło do trudnych sytuacji i wyborów, związanych z wykorzystaniem dostępnego komputera. Brak lub utrudniony dostęp do komputera stanowił dodatkowe obciążenie dla uczniów w trudnym okresie edukacji pandemicznej.

To inna nauka, niż ta w klasie. Musimy pamiętać, że uczniowie nie zawsze mają dostęp do internetu czy do komputera. Trzeba też pamiętać, by dostosowywać liczbę zadawanych materiałów do możliwości uczniów. Z tych samych komputerów mogą korzystać też ich bracia czy siostry, którzy również pracują zdalnie.

Dariusz Piontkowski, Minister Edukacji Narodowej
 “Nauczanie zdalne w praktyce. Kolejka do komputera w kawalerce i jedne słuchawki na cały dom dziecka”, TVN24.pl, 24.03.2020

Lockdown, a także pozostałe ograniczenia życia społecznego i gospodarczego wywołane pandemią wpłynęły również na cyfrowe wykluczenie wielu innych grup. Jednak sytuacja seniorów, mieszkańców wsi, niepełnosprawnych czy bezrobotnych tym różni się od przypadku uczniów, że jeszcze przed wybuchem pandemii wymienione grupy w ograniczonym stopniu korzystały z nowych technologii. Koronawirusowe ograniczenia, takie jak utrudniony fizyczny dostęp do lekarza, sklepu czy urzędu, dotknęły ich zatem zdecydowanie bardziej.

3. Skala wykluczenia cyfrowego w Polsce

Ogólną skalę wykluczenia cyfrowego w Polsce można oszacować dzięki badaniom Głównego Urzędu Statystycznego. W 2019 r. co najmniej raz w tygodniu z internetu korzystało 22,83 mln osób w wieku 16-74 lata, co stanowi 78,3 proc. tej grupy. Ale z drugiej strony aż 15,5 proc. badanej grupy wiekowej, czyli 4,51 mln osób, nigdy nie korzystało z sieci². Pozostałe 6,2 proc., czyli 1,82 mln osób, korzysta z internetu sporadycznie. Można ich zakwalifikować jako wykluczonych częściowo.

4,51 mln Polaków nigdy nie korzystało z internetu. Kolejne 1,82 mln korzysta z sieci sporadycznie.

Jeszcze więcej osób w Polsce – 4,78 mln – nigdy nie korzystało z komputera. Stanowią oni 16,4 proc. osób w wieku 16-74 lat³. Natomiast 3,13 mln (niemal 11 proc.) korzysta z komputera sporadycznie.

² GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych w 2019 roku. W całym raporcie większość danych w formie liczb bezwzględnych stanowi przytoczenie danych GUS, natomiast obliczenia procentowe są najczęściej wynikiem obliczeń własnych na podst. danych GUS. Aby nie obciążać tekstu dodatkowymi przypisami nie odnotowujemy za każdym razem tych różnicowań.

³ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

4,78 mln Polaków nigdy nie korzystało z komputera. Kolejne 3,13 mln korzysta z niego sporadycznie.

(...) możemy szacować, że mamy w Polsce ok. 7,4 mln osób powyżej 16. roku życia wykluczonych cyfrowo, czyli 23 proc. tej grupy ludności. To jest bardzo, ale to bardzo dużo jak na koniec drugiej dekady XXI wieku. To bowiem oznacza, że prawie jedna czwarta ludności Polski ciągle nie może korzystać z informacji, komunikacji, edukacji i usług świadczonych przez internet.

Prof. Wojciech Cellary, Cyfrowe wykluczenie w pandemii,
Gazeta Wyborcza, 18.07.2020

Posiadanie dostępu do internetu deklaruje 10,96 mln gospodarstw domowych z przynajmniej jedną osobą w wieku 16–74 lata, czyli 86,7 proc. wszystkich. Wynika stąd, że internetu nie ma 13,2 proc., czyli 1,66 mln gospodarstw domowych w Polsce⁴. W przybliżeniu problem dotyczy więc 4,33 mln osób⁵.

1,66 mln gospodarstw domowych nie posiada internetu. W przybliżeniu to ok. 4,33 mln osób.

GUS szacuje, że komputer posiada 83,1 proc. gospodarstw domowych w Polsce, zatem problem braku komputera dotyczy niemal 17 proc., czyli 2,13 mln gospodarstw domowych⁶. W liczbach bezwzględnych to około 5,55 mln osób⁷. Warto odnotować znacznie wyższy odsetek posiadających komputer wśród gospodarstw, w których są dzieci – 97,4 proc. – niż w tych, w których ich nie ma – 76 proc.⁸.

⁴ Tamże.

⁵ Podana wartość ma jedynie charakter orientacyjny. Liczba gospodarstw domowych została przemnożona przez średnią liczbę osób w gospodarstwie domowym w 2019 r., czyli 2,61, zob. GUS, Polska w liczbach 2020.

⁶ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

⁷ Zob. przyp. 7.

⁸ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

2,13 mln gospodarstw domowych nie posiada komputera. W przybliżeniu to ok. 5,55 mln osób.

W kwestii posiadania komputera oraz regularnego korzystania z tego urządzenia zachodzą pewne zróżnicowania geograficzne. Najgorzej w obu kategoriach wypada województwo lubelskie. Tu tylko 74,4 proc. gospodarstw domowych posiada komputer, a korzysta z niego regularnie zaledwie 61,3 proc. osób. Z kolei Podkarpacie może się pochwalić najwyższym odsetkiem gospodarstw domowych posiadających komputer – 87,3 proc., ale to w Pomorskim jest najwyższy wskaźnik osób regularnie korzystających w komputera – 80, 1 proc.⁹

Problem braku lub nieużywania komputera dotyczy w Polsce większej liczby osób niż problem braku dostępu lub niekorzystania z internetu.

Z przytoczonych danych wynika, że problem braku lub nieużywania komputera dotyczy w Polsce większej liczby osób niż problem braku dostępu lub nieużywania internetu. Wniosek ten można powiązać z faktem, że w Polsce komputer stacjonarny nie jest najpopularniejszym narzędziem do korzystania z internetu. Smartfon nie może jednak zastąpić komputera w procesie nauki i pracy zdalnej. Nie pozwala także na przyswojenie wszystkich umiejętności cyfrowych.

W Polsce 73 proc. internautów korzysta z urządzeń mobilnych do łączenia się z internetem.

Wśród 23,46 mln osób, które w ciągu 3 miesięcy poprzedzających badanie korzystały z internetu aż 17,13 mln, czyli 73 proc., robiło to za pośrednictwem różnych urządzeń mobilnych. Osób, które nie korzystają z tego typu sprzętu było 6,32 mln. 16,86 mln osób, czyli niemal każdy mobilny internauta, korzystał z sieci za pośrednictwem smartfona, 8,79 mln wykorzystywało komputer przenośny, a 3,35 mln tablet¹⁰.

4. Przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego w Polsce

Wśród tych, którzy nie korzystali z internetu przez 3 miesiące od daty badania najwięcej osób jako przyczynę wskazywało brak potrzeby i brak umiejętności. Jednak warto również zwrócić uwagę na trzecią przyczynę wskazywaną przez najwięcej osób, czyli brak odpowiedniego sprzętu oraz na piątą – zbyt wysokie koszty. W obu przypadkach ponad połowa osób, która wskazała te dwa argumenty należała do gospodarstw domowych z najniższymi dochodami (poniżej 2500 zł netto). Oznacza to, że bariera finansowa w dostępie do internetu jest najistotniejsza dla osób najmniej zamożnych.

⁹ GUS, Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2015-2019. Warszawa-Szczecin 2019.

¹⁰ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

Przyczyny niekorzystania z internetu w ciągu ostatnich 3 miesięcy	Przeciętny miesięczny dochód netto gospodarstwa domowego			
	poniżej 2500zł	2500 - 3900zł	3900 - 5500zł	5500zł i więcej
Zbyt wysokie koszty	290 865	111 102	69 907	19 331
Brak odpowiedniego sprzętu	500 224	265 985	148 499	37 908
Brak odpowiednich umiejętności	1 092 587	878 088	723 875	667 611
Brak potrzeby korzystania z internetu	1 118 548	1 019 121	770 457	733 467

Źródło: GUS¹¹

Wśród gospodarstw domowych z najniższymi dochodami 36,2 proc., czyli 1,05 mln nie posiada dostępu do internetu¹². Zatem problem ten dotyka około 2,74 mln osób¹³. Wśród wszystkich gospodarstw domowych bez dostępu do internetu, te najmniej zamożne stanowią 63,2 proc.

1,05 mln, czyli 36,2 proc., gospodarstw domowych z dochodami poniżej 2500 zł netto nie posiada dostępu do internetu.
To ok. 2,74 mln osób.

O ile GUS nie pyta swoich respondentów o powody nieposiadania komputera, o tyle zadaje takie pytanie w odniesieniu do internetu. Wśród powodów braku dostępu do internetu w domu w 2019 r. trzecią najczęściej wymienianą przyczyną są zbyt wysokie koszty sprzętu. Wskazuje na nie 21,6 proc. gospodarstw domowych nieposiadających internetu. Najczęściej wymienianymi przyczynami braku połączenia z siecią jest brak takiej potrzeby – 67,6 proc. wskazań – oraz brak odpowiednich umiejętności – 52 proc.

Źródło: GUS¹⁴

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Por. przyp. 5 nt. przedstawionych szacunków

¹⁴ GUS, Społeczeństwo informacyjne w Polsce. Dz. cyt.

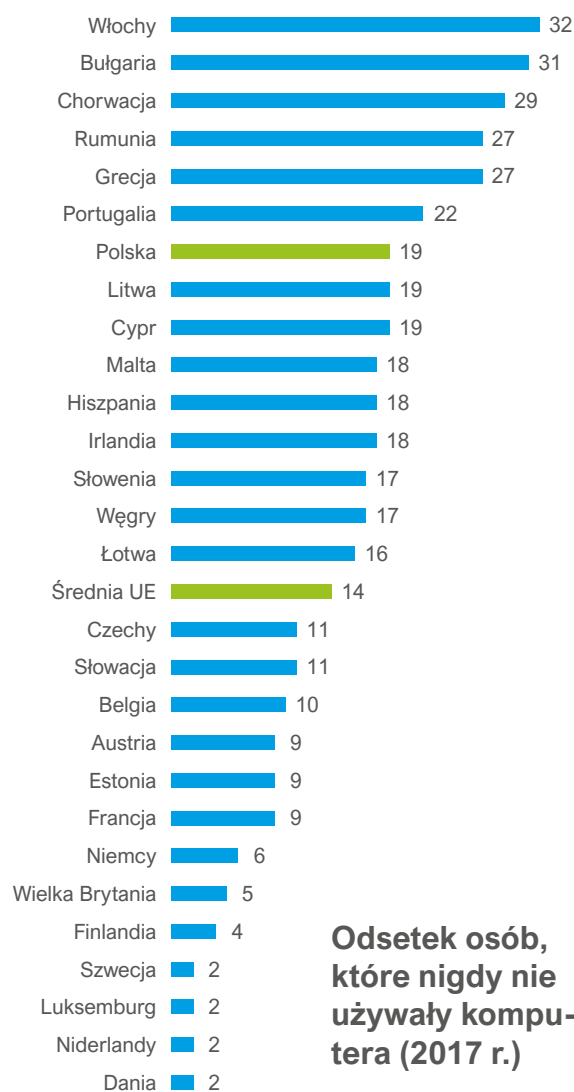
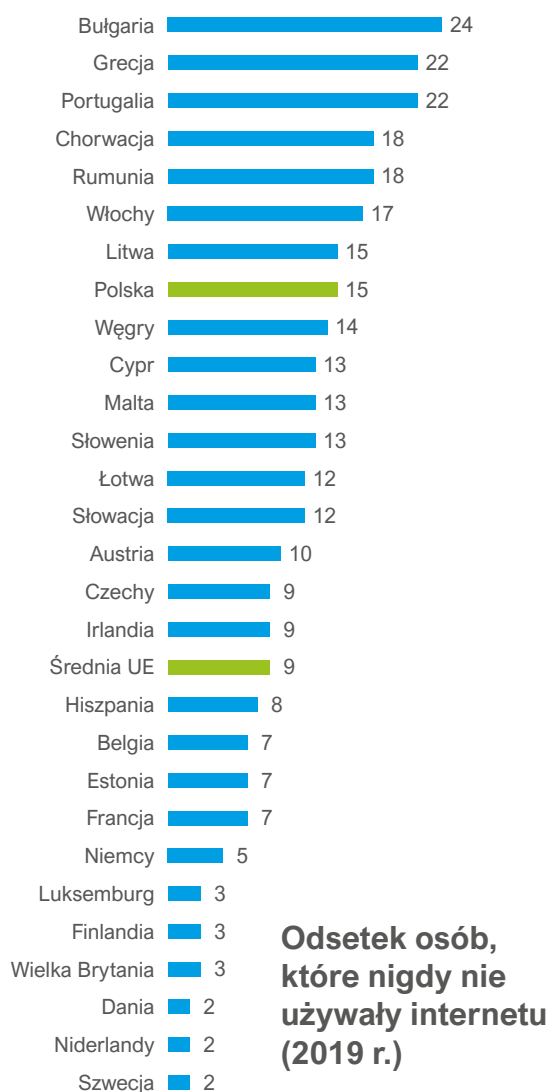
GUS nie pyta swoich respondentów o powody nieposiadania komputera. Natomiast publikuje dane, z których wynika silna zależność między dochodami gospodarstwa domowego a brakiem komputera. Okazuje się, że wśród gospodarstw domowych z najniższymi dochodami (poniżej 2500 zł netto) aż 42,9 proc., czyli 1,24 mln nie posiada komputera¹⁵. Zatem problem ten dotyka około 3,23 mln osób¹⁶. Wśród wszystkich gospodarstw pozbawionych komputera, te najmniej zamożne stanowią 58,5 proc.

1,24 mln , czyli niemal 43 proc., gospodarstw domowych z dochodami poniżej 2500 zł netto nie posiada komputera. To ok. 3,23 mln osób.

5. Polska na tle Europy

Pod względem liczby wykluczonych cyfrowo z wynikiem 15 proc. Polska znajduje się na 20 miejscu w Unii Europejskiej. Za nami są tylko Portugalia, Grecja, Rumunia, Chorwacja, Bułgaria i Włochy. Wyprzedzają nas niemal wszystkie państwa naszego regionu, a Litwa ma ten sam wynik. Wynik Polski jest znacznie poniżej średniej dla państw UE wynoszącej 9 proc.

Pod względem osób, które nigdy nie korzystały z komputera z wynikiem 19 proc. zajmujemy także 20. miejsce. Za nami są te same państwa tylko w innej kolejności. Wynik Polski ponownie jest znacznie poniżej średniej UE wynoszącej 14 proc.

Źródło: Eurostat¹⁷

¹⁷ Eurostat, Individuals – computer use.

Warto tu przywołać także indeks DESI (The Digital Economy and Society Index) obliczany co roku przez Komisję Europejską. Jest on złożony z 37 wskaźników i służy do monitorowania ogólnego stanu zaawansowania cyfrowego państw w Europie. Na 28 państw UE zajmujemy w rankingu DESI odległe, 23. miejsce (awans o 2 pozycje w 2020 r.). Najlepiej radzimy sobie w kategorii łączności, a najgorzej w sferze kapitału ludzkiego, czyli kompetencji cyfrowych Polaków.

Indeks gospodarki cyfrowej i społeczeństwa (DESI)

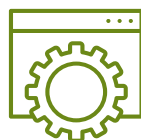
ŁĄCZNOŚĆ

KAPITAŁ LUDZKI

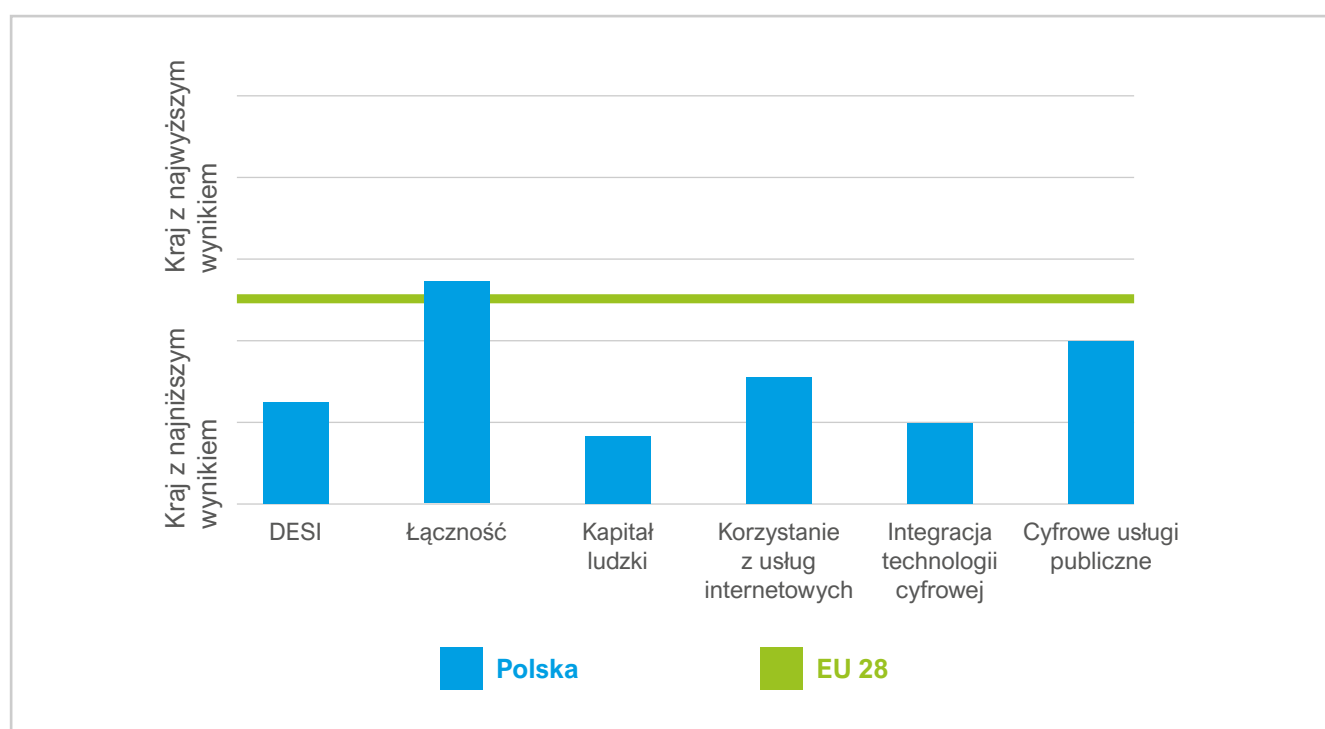
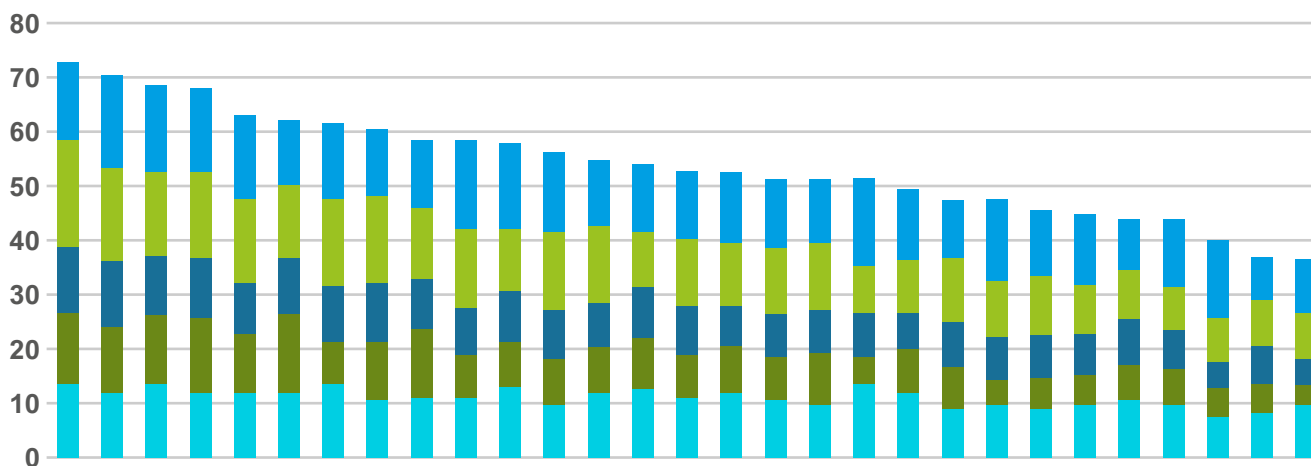
KORZYSTANIE Z USŁUG INTERNETOWYCH

INTEGRACJA TECHNOLOGII CYFROWEJ

CYFROWE USŁUGI PUBLICZNE

Źródło: DESI 2020

IV. Uczniowie i studenci

1. Główne wnioski

- Według danych GUS dzieci i młodzież są najmniej wykluczoną cyfrowo grupą w Polsce. Pandemia koronawirusa oraz związana z nią edukacja zdalna pokazała jednak, że dostęp uczniów do ICT często nie jest tak dobry.
- Po wprowadzeniu zdalnych lekcji okazało się, że jest grupa dzieci, która zniknęła z systemu edukacji. Kolejna grupa uczestniczyła w lekcjach on-line nieregularnie. Eksperti jako główne przyczyny wskazywali dysfunkcję rodzin oraz właśnie wykluczenie cyfrowe.
- Centrum Cyfrowe na podstawie międzynarodowych badań PISA, oszacowało że, 1-1,5 proc. uczniów w Polsce (czyli około 50-70 tys.) nie ma w domu żadnego komputera lub tabletu. Ocenilo też, że ok. 25 proc. (czyli ponad milion uczniów) musi współdzielić urządzenia z rodzeństwem, które także ma lekcje on-line lub z pracującymi zdalnie rodzicami.
- Z badania Barometr Providenta wynika, że 25 proc. opiekunów podczas kompletowania wyprawki w tym roku najwięcej pieniędzy wyda na sprzęt elektroniczny, który wesprze ich dzieci w nauce. Także rząd, aby poprawić sytuację zdecydował o przeznaczeniu 186 mln zł (program Zdalna Szkoła), a później dodatkowych 180 mln zł (program Zdalna Szkoła +) na zakup sprzętu dla uczniów i nauczycieli.
- Zdalna edukacja i związane z nią nierówności cyfrowe nie zakończyły się. W zależności od sytuacji epidemiologicznej wybrane szkoły przechodzą na nauczanie zdalne lub hybrydowe, a od 19 października w szkołach ponadpodstawowych edukacja odbywa się tylko w taki sposób w związku z drugą falą pandemii. Podobne zmiany mają zostać wprowadzone w szkołach podstawowych. Większość uczelni wyższych zdecydowała także, że nie wraca do trybu nauki sprzed pandemii.

2. Sytuacja w Polsce

Przez ostatnie lata o uczniach i studentach mówiło się jako o grupie najmniej narażonej na wykluczenie cyfrowe. Z jednej strony powszechny jest pogląd, że dla młodych ludzi cyfrowy świat jest naturalnym środowiskiem, z drugiej wskazywano na środki zainwestowane w cyfryzację szkół. Wybuch pandemii koronawirusa

Okazuje się, że wcześniej, badając poziom wykluczenia cyfrowego u dzieci, nie braliśmy pod uwagę ich domowej sytuacji. Większość badań koncentrowała się na tym, czy korzystają z komputera w szkole, na lekcji. Mamy w Polsce program cyfryzacji szkół, rząd zainwestował duże pieniądze w zapewnienie w każdej szkole szerokopasmowego internetu. Badano też, w ilu gospodarstwach domowych z dziećmi jest komputer lub tablet. Te liczby wystarczały nam do stwierdzenia, że wśród dzieci nie ma wykluczenia cyfrowego. Dziś niemal 24 tysiące polskich szkół gorączkowo organizuje edukację zdalną i okazuje się, że niestety dotychczasowa cyfryzacja edukacji, która nawet w sali lekcyjnej była wyzwaniem, nie jest na poziomie umożliwiającym skuteczne przeprowadzenie zajęć zdalnych w czasie pandemii.

dr Alek Tarkowski, prezes fundacji Centrum Cyfrowe
Monika Redzisz, Pandemia w szkole: lekcja wykluczenia,
www.sztucznainteligenja.org.pl, 21.04.2020

sa i związane z nią zamknięcie szkół pokazało jednak, że problem wykluczenia cyfrowego dzieci i młodzieży wciąż nie został rozwiązany.

a. Uczniowie zagrożeni wykluczeniem cyfrowym

Zgodnie z badaniami GUS, starsi uczniowie i studenci (wiek 16-24 lat) są jedną z najmniej wykluczonych cyfrowo grup wiekowych. W Polsce jedynie 8,3 tys. osób (0,2 proc.) w wieku 16-24 lat nigdy nie korzystało z internetu¹⁸. Jeśli chodzi o korzystanie z komputera było to 23,7 tys. osób (0,7 proc.) w tej kategorii wiekowej. Równocześnie sam GUS podkreśla, że dane te mogą być niewiarygodne.

GUS nie prowadzi szczegółowych badań dla osób poniżej 16 roku życia. Równocześnie podaje jednak, że 97,4 gospodarstw domowych, w którym są dzieci ma komputer. To znacznie więcej niż wśród gospodarstw bez dzieci – 76 proc.¹⁹.

Nieco światła na kwestie wykluczenia cyfrowego wśród dzieci mogą rzucić międzynarodowe badania PISA (Programme for International Student Assessment, badanie umiejętności i wiedzy 15-latków). Na podstawie danych PISA Centrum Cyfrowe oszacowało, że 1-1,5% uczniów w Polsce (czyli około 50-70 tys.) nie ma w domu żadnego komputera lub tabletu. Najprawdopodobniej są to osoby najbardziej wykluczone (dzieci niepełnosprawne, dzieci żyjące w skrajnej biedzie)²⁰.

¹⁸ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych w 2019 roku.

¹⁹ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

²⁰ OEEES, Problem wykluczenia cyfrowego w edukacji zdalnej.

Na podstawie międzynarodowych badań PISA Centrum Cyfrowe oszacowało że, 1-1,5% uczniów w Polsce (czyli około 50-70 tys.) nie ma w domu żadnego komputera lub tabletu.

b. Jak pandemia wpływa na wykluczenie cyfrowe uczniów?

W związku z epidemią koronawirusa 25 marca 2020 r., na podstawie rozporządzenia ministra edukacji, wprowadzone zostało obowiązkowe nauczanie zdalne, które trwało do końca roku szkolnego. Od 1 września uczniowie powrócili do budynków szkolnych, ale nie zlikwidowało to problemu wykluczenia cyfrowego związanego z nauką zdalną. W zależności od sytuacji epidemiologicznej nauczanie zdalne przywracano w wybranych placówkach. Zgodnie z danymi MEN 2 września w trybie zdalnym pracowało 12 szkół (czyli 0,02 proc. wszystkich), a w mieszanym – 47 (0,09 proc.). 15 października było ich już odpowiednio 483 (1 proc.) i 1382 (2,85 proc.). W związku z drugą falą pandemii 19 października decyzją MEN wszystkie szkoły ponadpodstawowe, których jest 12 468, przeszły w tryb nauczania zdalnego lub mieszanego. 20 października w 44 proc. z nich kształcenie odbywało się w trybie hybrydowym, w 46 proc. zdalnie, a jedynie w 10 proc. stacjonarnie. Rząd planował także kolejne zmiany w trybie nauczania dla szkół podstawowych.

	Szkoly ponadpodstawowe		Szkoly podstawowe		Przedszkola	
	Tryb zdalny	Tryb mieszanym	Tryb zdalny	Tryb mieszanym	Tryb zdalny	Tryb mieszanym
20.10	5 778 (46,34%)	5 503 (44,14 proc.)	221 (1,48%)	606 (4,6%)	115 (0,74%)	138 (0,90%)

Źródło: Twitter/MEN

W przypadku studentów wciąż nie ma mowy o powrocie do systemu nauki sprzed pandemii. Decyzję w sprawie formy pracy pozostawiono rektorom - zdecydowana większość spośród blisko 400 polskich uczelni zapowiedziała, że w najbliższych miesiącach zajęcia będą prowadzone w sposób zdalny lub mieszanym. Przykładami mogą być Uniwersytet Warszawski, SGH, UMCS, KUL i Uniwersytet Śląski. Z rozwiązania hybrydowego skorzysta np. Politechnika Wroclawska²¹.

Uczniowie znikający z systemu edukacji

W związku z wprowadzeniem edukacji zdalnej pojawił się problem uczniów, którzy zniknęli z systemu edukacji. Nie mieli oni kontaktu z nauczycielem, nie uczestniczyli w zajęciach prowadzonych zdalnie, nie przysyłali wymaganych prac. Brakuje oficjalnych statystyk na temat skali tego zjawiska. Natomiast Związek Nauczycielstwa Polskiego oceniał, że problem może dotyczyć nawet kilkunastu tysięcy uczniów. Konkretnie dane pojawiały się w poszczególnych miastach, na przykład w Warszawie była mowa o 604 uczniach, w Lublinie - 206, a w Poznaniu o 227 uczniach²². Fakt znikania uczniów z systemu potwierdziła ponad połowa ankietowanych nauczycieli stwierdzając, że ma uczniów, którzy nie mogą odbywać lekcji w systemie e-edukacji²³. Jako przyczynę takiego stanu rzeczy eksperci wskazywali z jednej strony dysfunkcje w rodzinie, z drugiej właśnie wykluczenie cyfrowe.

²¹ Piotr Rogodziński i in., Uczniowie do szkół, studenci przed komputer. Jakie decyzje podjęły polskie uczelnie? www.onet.pl, 8.09.2020.

²² Anton Ambroziak, Tysiące uczniów poza systemem. Lekcja ignorancji MEN, www.okopress.pl, 4.06.2020.

²³ Paulina Nowosielska, Koronawirus w Polsce. Uczniowie zdalnie wykluczeni, www.dziennik.pl, 8.04.2020.

W Warszawie w marcu (moment zamknięcia szkół – red) sprzętu nie miało ponad 17 tys. z ponad 208 tys. wszystkich uczniów oraz 5522 nauczycieli spośród ponad 30 tys. zatrudnionych w stołecznych szkołach publicznych. Dodatkowo kolejne ponad 4400 osób zgłaszało posiadanie sprzętu przestarzałego, który uniemożliwia normalną pracę²⁴.

Z sondażu „Wyborczej” i Uniwersytetu Humanistycznospołecznego SWPS, przeprowadzonego w marcu 2020 r. przez SWPS Innowacje wynikało, że 28 proc. uczniów nie ma warunków lokalowych do nauki zdalnej, 21 proc. nie ma dostępu do szybkiego internetu, a 26 proc. do niezbędnego oprogramowania, w 31 proc. domów nie ma wystarczającej liczby komputerów. 16 proc. rodziców przyznało, że ich dzieci nie umieją obsługiwać komputera na tyle, by móc uczestniczyć w zdalnych lekcjach²⁵.

Uczniowie nieregularnie uczestniczący w lekcjach

Kolejna grupa uczniów pojawiała się na lekcjach online „od czasu do czasu”. Wpłynęła na to konieczność współdzielenia sprzętu potrzebnego do zdalnej edukacji – komputerów lub tabletek. Urządzenia musiały być współdzielone z rodzeństwem, które także miało zdalne lekcje - musiało w tym samym czasie łączyć się zdalnie z nauczycielem i klasą. W części przypadków urządzenia musiały też być współdzielone z pracującymi zdalnie rodzicami. Według ekspertyzy „Problem wykluczenia cyfrowego w edukacji zdalnej” Centrum Cyfrowego problem ten dotykał co najmniej miliona uczniów (około 25% wszystkich uczniów)²⁶.

Problemem jest to, że w wielu domach nie ma dzisiaj sprzętu do samodzielnego użytku. Rodzice są w stanie udostępnić komputer dziecku dopiero po pracy zdalnej. A gdy dzieci w domu jest więcej, to możliwości nauki stają się jeszcze bardziej ograniczone. W przypadku najmłodszych dzieci, którym brakuje umiejętności cyfrowych, nauka zdalna musi się często odbywać kosztem zaangażowania i czasu poświęconego przez rodziców.

dr Dominik Batorski, Uniwersytet Warszawski. Piotr Szostak, Paweł Hekman, Szkoła - błąd 404. Ile dzieci w Polsce nie może brać udziału w zdalnych lekcjach? Gazeta Wyborcza, 27.03.2020

c. Główne przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego uczniów

Na najważniejsze bariery zdalnej edukacji wskazują dyrektorzy szkół ankietowani na potrzeby badania „Lekcja: Enter” przeprowadzonego w kwietniu 2020 r. przez Instytut Spraw Publicznych, Fundację Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego oraz Fundację Orange. Dyrektorzy 646 szkół podstawowych i ponadpodstawowych ocenili, że największe problemy z edukacją zdalną dotyczą właśnie różnych aspektów wykluczenia cyfrowego. Aż 81 proc. z nich wskazało na brak dostępu uczniów do urządzeń, a 71 proc. fakt, że nie umieją oni obsługiwać oprogramowania. Sprzętu i umiejętności jego obsługi brakuje też samym nauczycielom.

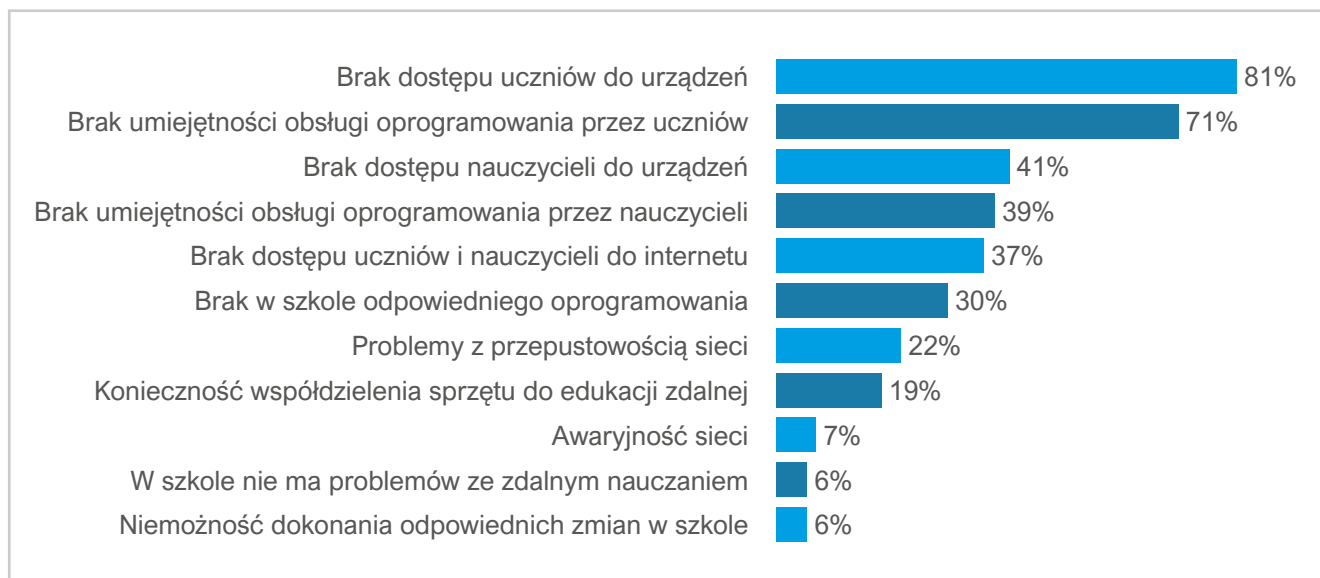
²⁴ Patrycja Otto, Lekcje online wymagają sprzętu, a tego wciąż brakuje, www.gazetaprawna.pl, 23.08.2020.

²⁵ Karolina Słowik, Zdalne lekcje. 73 proc. nauczycieli prowadzi je przez maila, w domach brakuje sprzętu, www.wyborcza.pl, 27.03.2020.

²⁶ OEES, Problem wykluczenia cyfrowego w edukacji zdalnej.

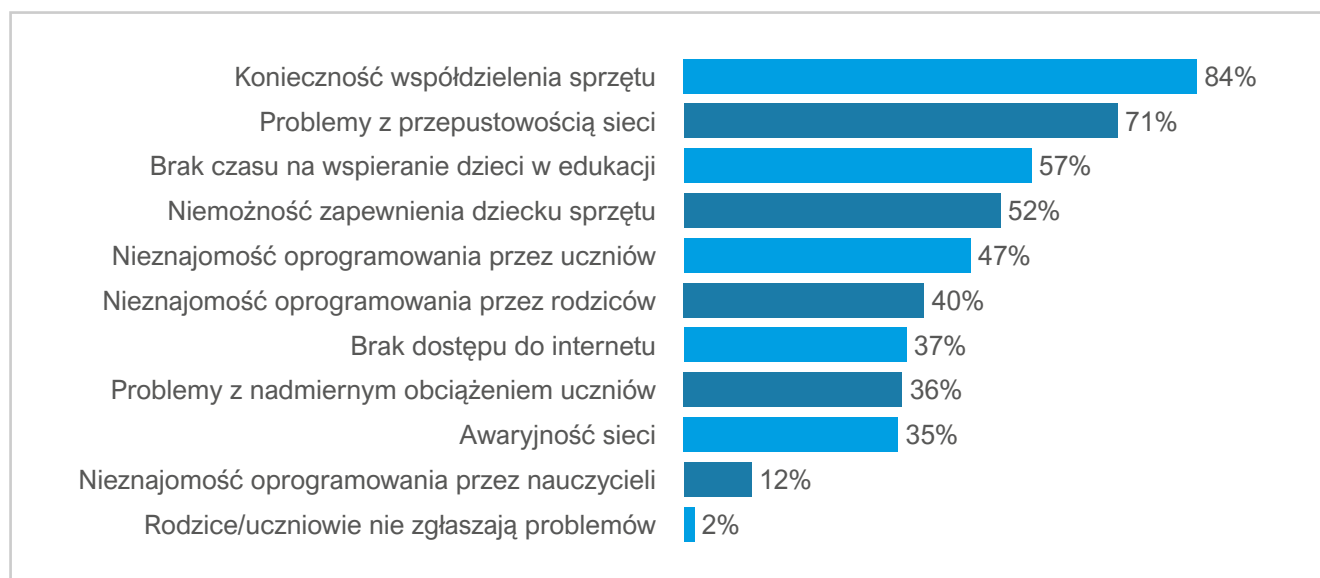
Bariery w zdalnym nauczaniu

Źródło: Orange/ISP²⁷

Z kolei konieczność współdzielenia sprzętu była najczęstszym problemem zgłaszanym szkołom przez rodziców i uczniów. Kolejnym była niewystarczająca przepustowość sieci oraz brak czasu na wspieranie dzieci w edukacji. Ponad połowa rodziców zgłaszających szkole problemy z uczestnictwem dziecka w zdalnej edukacji wskazywała też, że nie jest w stanie zapewnić mu odpowiedniego sprzętu.

Problemy z edukacją zdalną zgłaszane szkołom przez rodziców i uczniów

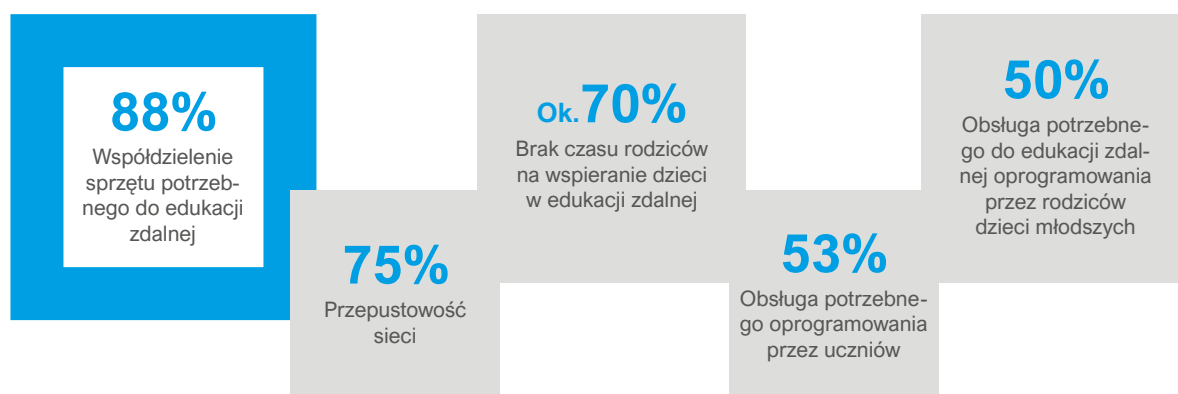
Źródło: Orange/ISP²⁸

²⁷ Fundacja Orange, Instytut Spraw Publicznych, Dyrektorzy do zadań specjalnych – edukacja zdalna w czasach izolacji. Prezentacja wyników badania (2020).

²⁸ Tamże.

Szczególnie dotkliwie problem współdzielenia sprzętu ma dotyczyć szkół podstawowych. Wskazało na niego aż 88 proc. dyrektorów tych szkół. Może to wynikać z faktu, że dzieci w tym wieku zostały uznane przez rodziców za zbyt małe na posiadanie własnego urządzenia. Dlatego przed pandemią korzystały incydentalnie z urządzeń należących do pozostałych domowników. Tymczasem podczas pandemii okazało się, że posiadanie własnego sprzętu jest niezbędne, by móc w pełni uczestniczyć w zdalnym nauczaniu.

Przykłady problemów wskazywanych przez co najmniej połowę dyrektorów szkół podstawowych

Źródło: Orange/ISP²⁹

Problem braku odpowiedniej liczby urządzeń w domach potwierdzają także międzynarodowe badania PISA. W ok. 10 proc. domów z dziećmi (jedno lub więcej) jest tylko jeden komputer lub tablet. W 28 proc. rodzin wielodzietnych są tylko dwa komputery lub tablety, a w 8 proc. z nich tylko jeden. W takich domach komputery lub tablety muszą być współdzielone między dziećmi. O ile w normalnych warunkach podział taki można z lepszym lub gorszym efektem przeprowadzić, to w sytuacji nauki zdalnej związanej z koronawirusem oznacza to, że część dzieci nie uczestniczy w lekcjach lub uczestniczą na zmianę³⁰.

Osobnym problemem jest zbyt słaby sprzęt lub jego słaba jakość. Urządzenia, które wcześniej sprawdzały się przy przeglądaniu stron internetowych, mogły okazać się zbyt słabe, by „udźwignąć” działanie bardziej skomplikowanego oprogramowania. Przykładem mogą być np. telekonferencje. W efekcie połączenia wideo mogły zrywać się w połowie zajęć. W tym kontekście znaczenie ma także szybkość i stabilność połączenia internetowego, z czym był problem zwłaszcza na obszarach wiejskich. 9,6 proc. uczniów ankietowanych przez edukacyjny serwis Brainly oceniło, że ich łącze internetowe działa „trochę za słabo” na potrzeby zdalnej edukacji, a 3 proc. przyznało, że ma bardzo słaby internet³¹.

Zakupy sprzętu

Aby walczyć z wykluczeniem cyfrowym dzieci podczas zdalnej edukacji, część rodziców zdecydowała się na zakup niezbędnych urządzeń. Pod koniec sierpnia firma pożyczkowa Provident opublikowała cykliczne badanie Barometr Providenta, z którego wynikało m.in., że 25 proc. opiekunów podczas kompletowania wyprawki w tym roku najwięcej pieniędzy wyda na sprzęt elektroniczny, który wesprze ich dzieci w nauce³². Uznali oni, że najbardziej potrzebnym ze szkolnych przyborów stał się sprzęt do wideokonferencji.

Na interwencyjny zakup sprzętu popłynęły także rządowe pieniądze. W ramach programu #Zdalnaszkoła, 2787 samorządów otrzymało pieniądze na zlikwidowanie braków w szkołach. Wsparcie okazało się jednak za małe³³. Szczególnie w dużych miastach, które mogły liczyć na dofinansowanie w ramach programu na poziomie 100 tys.

²⁹ Tamże.

³⁰ Monika Redzisz, Pandemia w szkole: lekcja wykluczenia, www.sztuczna inteligencja.org.pl, 21.04.2020.

³¹ Aleksandra Pezda, Kolejka do komputera czy słabe łącze? Jak uczą się zdalnie polscy uczniowie, www.brainly.pl, 25.03.2020.

³² Barometr Providenta: Wyprawka szkolna kosztuje nas średnio 330 zł, www.provident.pl, 18.08.2020.

³³ Są pieniądze na sprzęt komputerowy dla szkół. Będą też pakiety multimedialne, www.portalsamorzadowy.pl, 23.09.2020.

zł. W Warszawie wystarczyło to na zabezpieczenie 0,3 proc. potrzeb. W Krakowie na zakup 120 tabletów³⁴. Dlatego rząd zdecydował się na drugą odsłonę programu (#Zdalnaszkoła+) i rozdysponowanie kolejnych 180 mln zł. Kolejne 40 tys. komputerów Ministerstwo Edukacji Narodowej wspólnie z NASK, planuje przekazać 1600 szkołom działającym w programie Ogólnopolska Sieć Edukacyjna³⁵.

Rząd w awaryjnym trybie przeznaczył środki unijne z programu operacyjnego Polska Cyfrowa – aż 180 milionów złotych – na zakup sprzętu. Super! Każdy sposób walki z wykluczeniem jest dobry. Ale przyjęto bardzo prosty model interwencji: każda gmina może wnioskować o sumę, która pozwoli na zakup od 30 do 50 urządzeń. Znam jednego wójta z okolic Torunia. Szybko zrobił ankiety i wyszło mu, że 110 dzieci nie ma własnego sprzętu. Z programu operacyjnego kupi 50. Dla połowy. Czy to jest rozwiązanie problemu? Uważam, że dopóki w pełni nie rozwiążemy kwestii wykluczenia cyfrowego, problem nie będzie rozwiązany.

dr Alek Tarkowski, prezes fundacji Centrum Cyfrowe
Monika Redzisz, Pandemia w szkole: lekcja wykluczenia,
www.sztucznainteligenca.org.pl, 21.04.2020

W walkę z uchronieniem dzieci przed wypadnięciem z systemu edukacji włączył się też trzeci sektor oraz biznes. Przykładem może być tu zbiórka #KomputerDlaUcznia, którą na początku lockdownu uruchomiła fundacja Impact. Od tego czasu do 1 września 2020 r. udało się kupić 943 laptopy o wartości prawie 1,5 mln zł, a partnerami akcji stały się: BNP Paribas, Orange, Nestle, BMW Financial Services, czy też portal 300gospodarka³⁶.

W marcu, zaraz po wprowadzeniu edukacji zdalnej, około 1600 uczniów miało ograniczony dostęp do komputera, w tym ponad 800 nie posiadało w domu żadnego sprzętu. By rozwiązać ten problem, pozyskaliśmy łącznie ponad 400 laptopów i tabletów o wartości ponad 500 tys. zł. Do tego należy doliczyć pomoc kilku organizacji i fundacji, a nawet osób prywatnych, które wspomagały lubelskie szkoły przy kompletowaniu sprzętu. Obecnie możemy powiedzieć, że w każdej rodzinie jest przynajmniej jeden komputer.

dr Mariusz Banach, zastępca prezydenta Miasta Lublin ds. oświaty i wychowania Patrycja Otto, Lekcje online wymagają sprzętu, a tego wciąż brakuje, Dziennik Gazeta Prawna, 23.08.2020

³⁴ Patrycja Otto, Lekcje online wymagają sprzętu, a tego wciąż brakuje, Dziennik Gazeta Prawna, 23.08.2020.

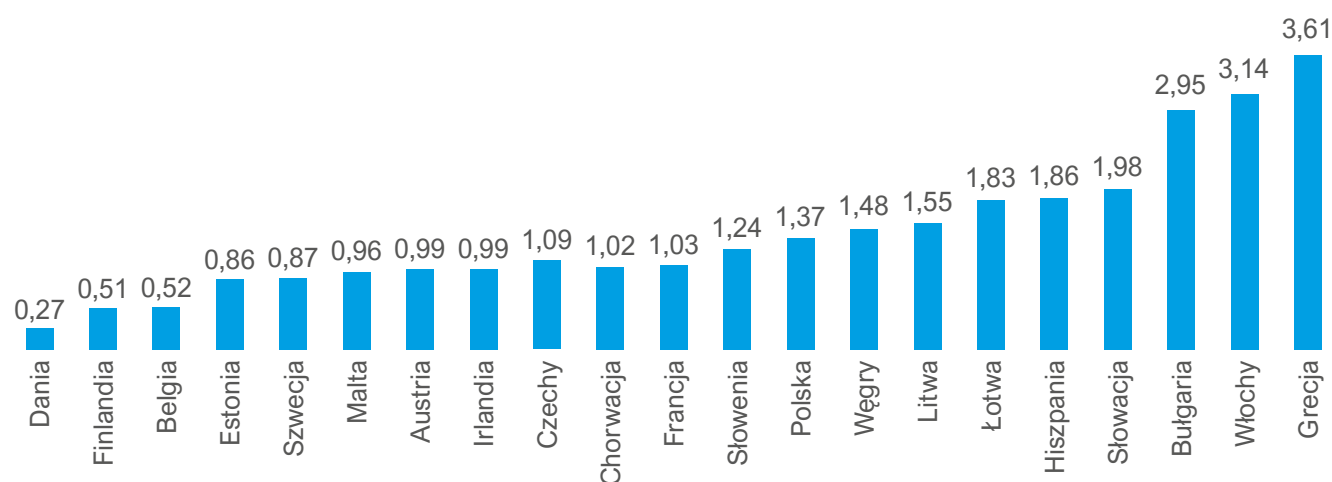
³⁵ www.gov.pl/web/edukacja/sprzet-komputerowy-dla-szkol

³⁶ www.300gospodarka.pl/news/w-akcji-komputerdlaucznia-razem-z-impactem-i-partnerami-kupilismy-juz-943-laptopy

3. Polska na tle Europy

Porównanie sytuacji uczniów z Polski i innych krajów umożliwiają badania PISA (badanie umiejętności i wiedzy 15-latków). Odpowiadają oni w dodatkowym formularzu m.in. na pytanie o łącze internetowe w domu. Istotnym ograniczeniem jest jednak fakt, że badanie obejmuje jedynie 15-latków – eksperci szacują, że sytuacja młodszych dzieci jest gorsza. Spośród państw EU, których uczniowie udzieli odpowiedzi, najlepsza sytuacja jest w Danii, gdzie tylko 0,27 proc. badanych uczniów nie ma w domu dostępu do internetu. Na kolejnych miejscach są Finlandia, Belgia, Estonia i Szwecja. Polska z wynikiem 1,37 proc. znajduje się w drugiej połowie stawki. Najślabsze wyniki mają Bułgaria, Włochy i Grecja.

Brak połączenia z internetem w domu (PISA, wybrane kraje UE)

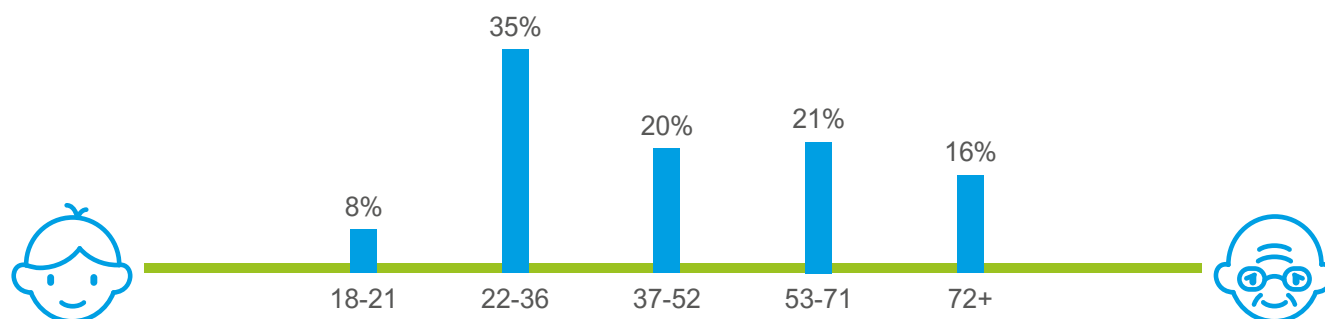

Źródło: baza danych PISA³⁷

Warto tu przytoczyć wyniki badania firmy doradczej Capgemini, z której wynika że najbardziej wykluczoną cyfrowo grupą wiekową na świecie są właśnie osoby młode – 43% osób wykluczonych cyfrowo ma poniżej 36 roku życia. Co więcej 56 proc. osób w wieku 22-36 lat podaje jako przyczynę cenę sprzętu, a 50 proc. koszt dostępu do internetu. W innych grupach wiekowych tylko 20 proc. osób wskazało to jako przeszkodę, częściej oceniali korzystanie z internetu za zbyt złożone lub bycie offline wynikało z braku zainteresowania lub lęku.

Procent ludności będącej offline w podziale na grupy wiekowe

W naszych badaniach 43% populacji offline jest w wieku poniżej 36 roku życia.

Źródło: Capgemini³⁸

³⁷ www.oecd.org/pisa/data/2018database/

³⁸ Capgemini, The Great Divide. Why bringing the digitally excluded online should be a global priority.

V. Seniorzy

1. Główne wnioski

- Wykluczenie cyfrowe w Polsce ma twarz seniora. 3,63 mln osób w wieku 55-74 lat nigdy nie korzystało z internetu. Stanowią one 80,4 proc. wszystkich niekorzystających. 3,74 mln osób w wieku 55-74 lat nigdy nie korzystało z komputera. Stanowią oni 78,1 proc. wszystkich niekorzystających.
- O ile młodzi oraz w średnim wieku Polacy korzystają z internetu i komputera z podobną częstotliwością, co mieszkańcy krajów UE, o tyle polscy seniorzy są zdecydowanie bardziej wykluczeni cyfrowo niż osoby starsze w tych krajach. W grupie 65-74 lat różnica w przypadku korzystania z internetu wynosi 21 proc., a z komputera 20 proc.
- Wykształcenie stanowi ważny czynnik wpływający na poziom korzystania ICT wśród wszystkich grup wiekowych (poza najmłodszymi), ale wśród seniorów zależność ta jest największa. W grupie osób w wieku 55-74 lat z niższym wykształceniem niemal 80 proc. nigdy nie korzystało z internetu. Ten odsetek spada do 6 proc. dla seniorów z wykształceniem wyższym.
- Dochody seniorów również wpływają na ich wykluczenie cyfrowe. Wśród przyczyn niekorzysta-

nia z ICT osoby w wieku 55+ zwykle na trzecim miejscu wymieniają koszty. Warto przypomnieć, że średnia emerytura wypłacana przez ZUS wynosi 2 395,11 zł brutto.

- Ograniczenia w życiu społecznym i gospodarczym, spowodowane pandemią najbardziej dotknęły seniorów, zwłaszcza tych wykluczonych cyfrowo. Kluczowe wydają się tu ograniczenia w funkcjonowaniu sklepów, urzędów, placówek pocztowych i bankowych, a zwłaszcza przychodni lekarskich. W części przypadków wykluczenie cyfrowe spowodowało, że stali się „niewidzialni”. Dotknęło to np. seniorów, którzy nie potrafili wysłać maila do pracującego zdalnie urzędu.
- Część seniorów wykluczonych cyfrowo, jeśli miała taką możliwość, prosiła o pomoc w załatwianiu spraw przez internet swoich bliskich, ale część musiała przekonać się do korzystania samodzielnego.

2. Sytuacja w Polsce

a. Korzystanie z internetu i komputera

Z badań wynika, że wykluczenie cyfrowe w Polsce ma przede wszystkim twarz seniora. Według danych GUS z 2019 r. 3,63 mln Polaków w wieku 55-74 lata nigdy nie korzystało z internetu. Stanowią oni 80,4 proc. spośród 4,51 mln nigdy niekorzystających z internetu we wszystkich grupach wiekowych. Dla porównania, wśród osób poniżej 44 roku życia liczba ta wynosi 230 tys.

3,63 mln osób wieku 55-74 nigdy nie korzystało z internetu. Stanowią one 80,4 proc. wszystkich niekorzystających.

Grupa wiekowa	Liczba osób, które nigdy nie korzystały z internetu	Odsetek osób z danej grupy wiekowej w grupie osób, które nigdy nie korzystały z internetu
16-24	8 331	0,2%
25-34	58 709	1,3%
35-44	162 883	3,6%
45-54	654 826	14,5%
55-64	1 509 839	33,4%

65-74	2 122 666	47,0%
Ogółem	4 517 253	100%

Źródło: GUS³⁹

Podobne wnioski wynikają z analizy danych na temat niekorzystania z komputera. Również w tej kategorii zdecydowanie dominują osoby starsze. Jedyna różnica między osobami niekorzystającymi z komputera a niekorzystającymi z internetu polega na tym, że tych pierwszych ogółem jest o niecałe 270 tys. więcej.

3,74 mln osób w wieku 55-74 nigdy nie korzystało z komputera. Stanowią one 78,1 proc. wszystkich niekorzystających.

Grupa wiekowa	Liczba osób, które nigdy nie korzystały z komputera	Odsetek osób z danej grupy wiekowej w grupie osób, które nigdy nie korzystały z komputera
16-24	23 776	0,5%
25-34	71 118	1,5%
35-44	233 141	4,9%
45-54	717 411	15,0%
55-64	1 572 142	32,8%
65-74	2 169 629	45,3%
Ogółem	4 787 217	100%

Źródło: GUS⁴⁰

Badania na temat korzystania przez seniorów z komputerów i internetu prowadzi także Urząd Komunikacji Elektronicznej⁴¹. Według danych za 2019 rok 69,8 proc. osób powyżej 60 r.ż. nie korzystało z internetu. Natomiast jeśli chodzi o komputer, to nie korzystało z niego 73,5 proc. seniorów. Przy czym w przedziale wiekowym 60-70 lat ten odsetek wynosił 62,6 proc., a dla osób powyżej 70 r.ż. 89,2 proc.

³⁹ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych w 2019 roku. Dane dotyczące najmłodszych GUS określa jako niewiarygodne.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ UKE, Badanie opinii publicznej w zakresie funkcjonowania rynku usług telekomunikacyjnych oraz preferencji konsumentów. Raport z badania klientów indywidualnych w wieku 60+. Warszawa-Gdańsk 2019.

b. Jak pandemia wpływa na wykluczenie cyfrowe seniorów?

Pandemia spowodowała, że cyfrowe wykluczenie stało się realnym problemem, który dotknął seniorów bezpośrednio, a pośrednio przez to także młodszych członków ich rodzin. Przed wprowadzeniem lockdownu oraz społecznych i gospodarczych obostrzeń, seniorzy niekorzystający z internetu i komputerów, zgodnie z deklaracjami z badań GUS i UKE, mogli nie uważać tego za niezbędne. Swoje potrzeby bez większych przeszkód byli w stanie zaspokoić poprzez tradycyjne zakupy, wizytę u lekarza, pójście do placówki pocztowej lub bankowej, czy spotkanie z rodziną lub znajomymi.

Realizując bezpłatne zajęcia dla seniorów w CDT, widzimy, że mają nie tylko ograniczony dostęp do usług cyfrowych, lecz także do wielu praktycznych informacji, które najszybciej aktualizowane są w internecie. Na portalach społecznościowych pojawia się wiele grup, w których użytkownicy oferują sobie nawzajem pomoc, ale nie ma tam wielu seniorów. Jeśli nie mają bliskiej rodziny w miejscu zamieszkania, sami wychodzą po zakupy. Jesteśmy w bardzo wyjątkowej sytuacji, gdzie wykluczenie cyfrowe seniorów dosłownie naraża ich na chorobę.

Van Anh Dam, dyrektorka zarządzająca, Centralny Dom Technologii
Radosław Korzycki, Przyspieszona cyfryzacja w trybie awaryjnym, Dziennik Gazeta Prawna, 24.03.2020

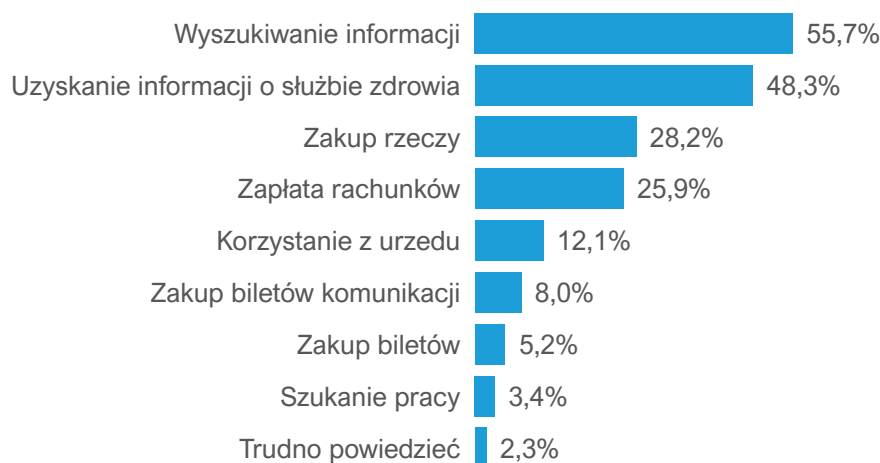
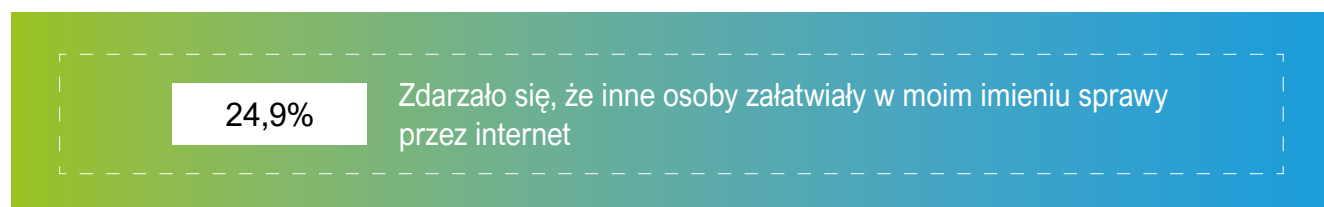
Tymczasem pandemia wymusiła ograniczenia w funkcjonowaniu sklepów, urzędów, placówek pocztowych i bankowych, a zwłaszcza przychodni lekarskich. W szczytce obostrzeń także zwykłe wychodzenie z domu zostało ograniczone. Duża część z wymienionych aktywności przynajmniej częściowo przeniosła się do internetu. Seniorzy wykluczeni cyfrowo zaspokajając swoje podstawowe potrzeby w tradycyjny sposób zostali narażeni na zwiększone niebezpieczeństwo zakażenia koronawirusem. W części przypadków wykluczenie cyfrowe spowodowało, że stali się „niewidzialni”. Dotknęło to np. seniorów, którzy nie potrafili wysłać maila do pracującego zdalnie urzędu.

W systemie pomocy seniorom liczą się szczególnie (choć nie tylko) teleopieka i telemedycyna, a więc te systemy wsparcia zdrowotno-opiekuńczego, które odbywają się częściowo zdalnie, przy użyciu nowoczesnych technologii (...) Obecny kryzys pandemiczny stanowi niewątpliwie impuls dla tworzenia, rozwijania i popularyzacji rozwiązań w tym zakresie (...) Istotne jest w tym względzie zadbanie nie tylko o fundamenty finansowo-technologiczne, ale kompetencje i świadomość. Istotną barierą w wykorzystaniu na szerszą skalę tego typu praktyk może być wykluczenie cyfrowe i technologiczne ogromnej części najstarszej części Polaków, a nierzadko także ich nieco młodszych opiekunów.

Dr Rafał Bakalarczyk, Opieka nad seniorami. Jedno z największych wyzwań pandemii, www.pospolita.eu, 13.05.2020

W obliczu lockdownu część seniorów niekorzystających z internetu i komputera zapewne postąpiła tak, jak zdarzało im się robić już wcześniej, czyli szukała pomocy wśród najbliższej rodziny. Z badania UKE wynika, że w przypadku niemal 25 proc. seniorów wykluczonych cyfrowo ktoś załatwiał za nich ich sprawy przez internet. Najczęściej były to dzieci – 64,5 proc. wskazań – albo wnuczeta – 39,7 proc. odpowiedzi. Sprawy, które najbliższa rodzina załatwiała w imieniu seniorów przez internet w 2019 r., odpowiadają głównym potrzebom seniorów również w czasie pandemii.

Jakie sprawy ktoś załatwiał w Pana/Pani imieniu przez internet?

Źródło: UKE⁴²

Być może pandemiczne ograniczenia w dostępie do usług stacjonarnych sprawią, że część młodszych seniorów zdecyduje się na wejście do świata cyfrowego. Można już znaleźć sygnały zapowiadające taki trend.

Teraz starsi ludzie zrozumieli, że bez sprawnego poruszania się po sieci nie będą w stanie samodzielnie żyć. Na początku pandemii poczuli, jakby świat zatrząskiwiał im się przed oczami. Bali się tego, co zastaną w nowej, postepidemicznej rzeczywistości. I zaczynają zmieniać swoje nastawienie. Zamiast „a do czego mi to potrzebne?” zaczęli mówić: „czuję, że jest mi to niezbędne”. Następuje zmiana kierunku myślenia.

Marzena Rudnicka, prezes Krajowego Instytutu Gospodarki Senioralnej Spidersweb.pl, „Nie masz internetu, jesteś niewidzialny. Seniorzy, dzieci bez komputerów, osoby z niepełnosprawnościami - po prostu zniknęły”,
Adam Sieńko, 17.06.2020

⁴² Tamże.

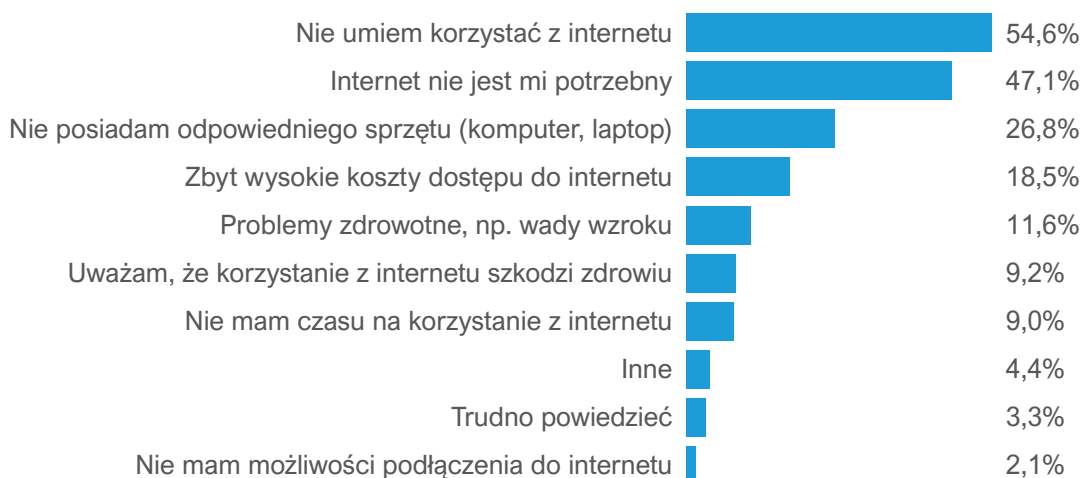

Od połowy marca obserwujemy wzrost zainteresowania kartami debetowymi wśród klientów powyżej 60 roku życia o kilkanaście procent.

Agnieszka Kubajek z Departamentu Public Relations Banku Millennium.
 Karol Jerzy Móravski, Jak banki pomagają seniorom w bezpiecznym dostępie do pieniędzy w czasie Covid-19? www.aiebank.pl, 9.04.2020

c. Główne przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego seniorów. Opinie ekspertów

Z badania UKE wynika, że wśród seniorów najczęściej podawaną przyczyną niekorzystania z internetu jest brak umiejętności (54,6 proc.) i brak potrzeb (47,1 proc. wskazań). Następne są zbyt wysokie koszty dostępu (18,5 proc.).

Źródło: UKE⁴³

W badaniu UKE pada także pytanie o powody niekorzystania z komputera wśród seniorów. Najczęściej seniorzy nie korzystają z komputera, ponieważ nie potrafią go obsługiwać (56,9 proc.) oraz nie mają takiej potrzeby (52,5 proc.). Trzecią przyczyną jest brak dostępu do sprzętu – 35,1 proc. wskazań.

Dlaczego nie korzysta Pan/Pani z komputera?

Źródło: UKE⁴⁴

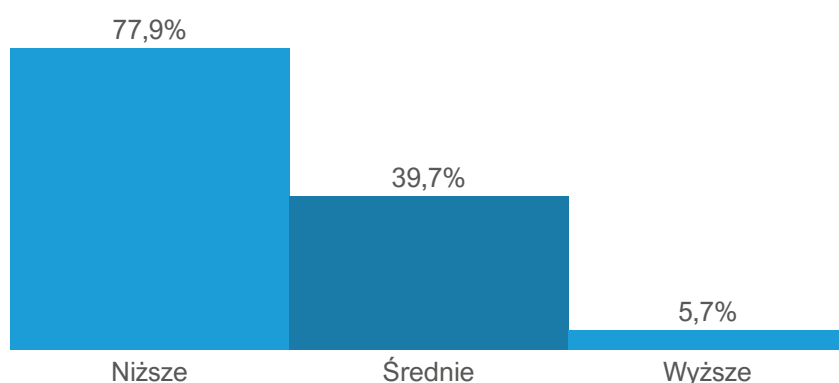
⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

Skoro w badaniach dotyczących seniorów stale powtarza się argument braku dostępu do sprzętu, warto przytoczyć dane na temat wysokości emerytur pobieranych w Polsce. W marcu 2020 r. ZUS wypłacał średnią emeryturę w wysokości 2 395,11 zł, w przypadku mężczyzn była ona wyższa i wynosiła 2 992,13 zł, a w przypadku kobiet niższa - 2 002,66 zł.⁴⁵ Wydaje się, że niskie dochody emerytów mogą stanowić jedną z istotniejszych przyczyn wykluczenia cyfrowego seniorów.

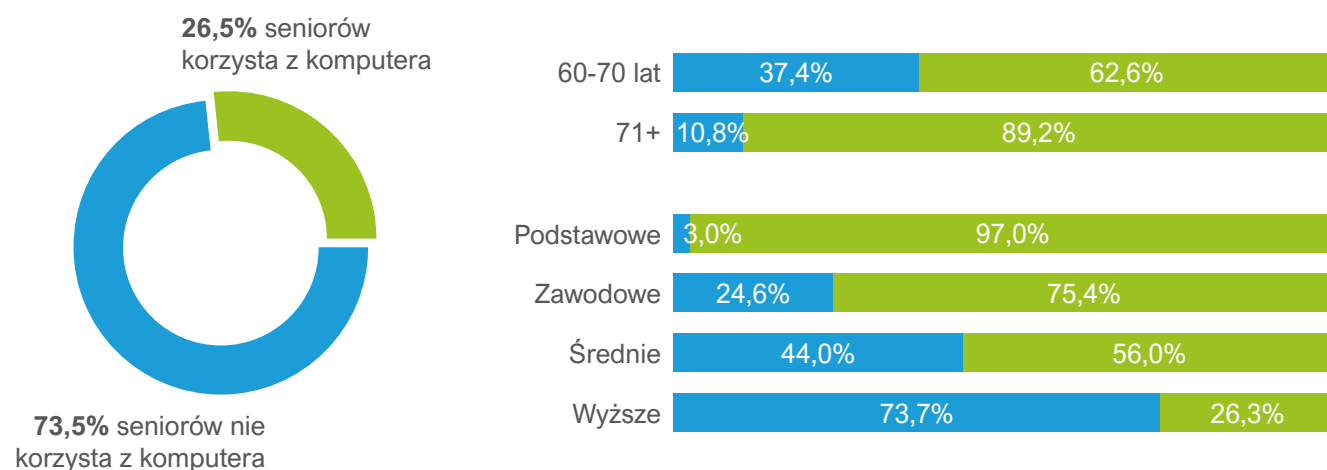
Wykształcenie stanowi ważny czynnik wpływający na poziom korzystania z internetu i komputera wśród wszystkich grup wiekowych poza najmłodszymi. Jednak wśród seniorów zależność ta jest największa. Wynika ona zarówno z badań GUS, jak i UKE. Według danych GUS w grupie osób w wieku 55-74 lata z niższym wykształceniem niemal 80 proc. nigdy nie korzystało z internetu. Odsetek ten spada do niecałych 40 proc. w przypadku seniorów z wykształceniem średnim. Natomiast wśród seniorów z wykształceniem wyższym osób nigdy niekorzystających z internetu jest zaledwie niecałe 6 proc.

Odsetek osób nigdy nie korzystających z internetu w grupie wiekowej 55-74 według wykształcenia

Źródło: GUS⁴⁶

Według danych UKE aż 97 proc. starszych osób z ukończoną tylko szkołą podstawową nie korzysta z komputera. W przypadku osób z wykształceniem wyższym ten odsetek spada do 26,3 proc.

Źródło: UKE⁴⁷

⁴⁵ ZUS, Struktura wysokości świadczeń wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2020 roku.

⁴⁶ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

⁴⁷ UKE, Badanie opinii publicznej w zakresie funkcjonowania rynku usług telekomunikacyjnych. Dz. cyt.

3. Polska na tle Europy

O ile Polacy młodzi oraz w średnim wieku korzystają z internetu i komputera z podobną częstotliwością, co mieszkańcy krajów UE, o tyle polscy seniorzy są zdecydowanie bardziej wykluczeni cyfrowo niż osoby starsze w krajach UE. Punktem zwrotnym jest grupa wiekowa 45-54 zarówno jeśli chodzi o korzystanie z internetu, jak i z komputera. Polacy w tym wieku korzystają z ICT rzadziej niż średnio mieszkańcy UE, ale różnica jest mniejsza niż 10 pkt. proc. Natomiast w starszych grupach wiekowych różnice stają się dużo bardziej widoczne, sięgając kilkunastu lub nawet kilkudziesięciu pkt. proc.

Grupa wiekowa/korzystanie z ICT	Odsetek osób, które nigdy nie używały komputera (2017)		Odsetek osób, które nigdy nie korzystały z internetu (2019)	
	Średnia UE	Polska	Średnia UE	Polska
Szkoły ponadpodstawowe	3	0	1	0
Szkoły ponadpodstawowe	4	2	2	1
Szkoły ponadpodstawowe	7	5	3	3
Szkoły ponadpodstawowe	12	21	6	14
Szkoły ponadpodstawowe	23	39	15	29
Szkoły ponadpodstawowe	41	62	33	53

Źródło: Eurostat⁴⁸

VI. Mieszkańcy wsi

1. Główne wnioski

- 2,5 mln mieszkańców wsi nigdy nie korzystało z internetu, a 2,63 mln z komputera. W obu przypadkach stanowią oni 55 proc. wszystkich Polaków, którzy nigdy nie korzystali z sieci.
- Polska wieś, tak samo jak polskie miasto, wciąż przekracza średnią UE pod względem odsetka osób, które nigdy nie korzystały z internetu oraz nie używały komputera. W przypadku dużych miast brakuje do średniej tylko 2 pkt. proc. (komputer i internet), w przypadku wsi jest to 6 pkt proc. (internet) i 8 pkt proc. (komputer).
- Brak potrzeby, brak umiejętności oraz brak odpowiedniego sprzętu to przyczyny niekorzystania z internetu na wsi, które podaje najwięcej osób. W miastach te bariery dotyczą znacznie mniejszej liczby mieszkańców.
- Zbyt wysokie koszty sprzętu, a także dostępu stanowią barierę w posiadaniu internetu w domu zwłaszcza dla gospodarstw domowych w mniejszych miastach, a w następnej kolejności na wsiach.
- Brak technicznych możliwości podłączenia szerokopasmowego internetu to problem przede wszystkim wsi. Dodatkowym problemem jest słabsza jakość połączenia, która może uniemożliwiać pełne korzystanie z lekcji

⁴⁸ Eurostat, internet use and activities; Individuals - computer use.

on-line. To właśnie przepustowość sieci jest największą barierą zdalnej edukacji w szkołach na terenach wiejskich.

- Geograficzne oddalenie mieszkańców wsi od lokalnych i regionalnych centrów administracyjno-gospodarczych jest szczególnie uciążliwe, a nawet niebezpieczne w czasie pandemii.

2. Sytuacja w Polsce

a. Korzystanie z internetu i komputera

Z danych GUS wynika, że na wsi mieszka 2,5 mln spośród 4,51 mln Polaków w wieku 16-74 lat nigdy niekorzystających z internetu, czyli 55 proc. Osoby niekorzystające z internetu stanowią 21,6 proc. mieszkańców wsi. Dla mniejszych miast ten wskaźnik wynosi 14,3 proc., a dla większych 8,4 proc.

2,5 mln mieszkańców wsi nigdy nie korzystało z internetu. Stanowią oni 55 proc. wszystkich Polaków, którzy nigdy nie korzystali z sieci.

Im dalej od terenów zurbanizowanych, wielkomiejskich, tym gorzej z dostępem do sieci. Jeśli weźmiemy pod uwagę, że prawie 40 proc. Polaków żyje na wsi, a 20 proc. z nich nie posiada dostępu do internetu, szczególnie internetu stacjonarnego, to przekłada się to później na kwestie efektywności chociażby edukacji.

Konrad Ciesiołkiewicz prezes Fundacji Orange
Agnieszka Wiedera-Ciochoń, "Nie tylko miasta, nie tylko uczniowie.
Polska rozwarstwiona cyfrowo", Portalsamorządowy.pl, 23.06.2020

Miejsce zamieszkania	Liczba osób, które nigdy nie korzystały z internetu	Liczba osób, które nigdy nie korzystały z komputera
Miasto powyżej 100 tys. mieszkańców	700 764	747 338
Miasto poniżej 100 tys. mieszkańców	1 313 228	1 401 966
Wieś	2 503 261	2 637 912
Ogółem	4 517 253	4 787 217

Źródło: GUS⁴⁹

⁴⁹ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

b. Dostęp do internetu i komputera

Pod względem dostępu do internetu i komputera sytuacja wsi i małych miast jest zbliżona. Odsetek gospodarstw domowych, które nie posiadają dostępu do internetu wynosi na wsi 15,4 proc. a w mniejszych miastach tylko 1 pkt. proc. mniej. Wyraźniejsza różnica zachodzi w porównaniu do większych miast, gdzie 9,9 proc. gospodarstw nie ma dostępu do sieci. Łącznie na wsi dostępu do internetu nie ma 640 tys. gospodarstw domowych.

640 tys. wiejskich gospodarstw domowych nie posiada dostępu do internetu.

Jeszcze większe różnice między wsią i mniejszymi miastami a metropoliami, są widoczne pod względem liczby gospodarstw domowych bez dostępu do komputera. Odsetek gospodarstw domowych, które nie posiadają dostępu do tego urządzenia wynosi na wsi 18,9 proc. (788 tys.) a w mniejszych miastach 19 proc. (792 tys. gospodarstw domowych). W miastach powyżej 100 tys. mieszkańców 12,8 proc (551 tys. gospodarstw domowych) nie ma dostępu do komputera.

792 tys. gospodarstw domowych w mniejszych miastach i 788 tys. na wsiach nie posiada komputera.

Miejsce zamieszkania	Liczba gospodarstw domowych bez dostępu do internetu	Liczba gospodarstw domowych bez dostępu do komputera
Miasto powyżej 100 tys. mieszkańców	426 036	551 895
Miasto poniżej 100 tys. mieszkańców	598 907	792 259
Wieś	640 552	788 078
Ogółem	1 665 494	2 132 233

Źródło: GUS⁵⁰

c. Jak pandemia wpływa na wykluczenie cyfrowe mieszkańców wsi?

Z badania naukowców z Polskiej Akademii Nauk wynika, że 75 proc. gmin w Polsce jest oddalonych od ośrodka wojewódzkiego o ponad godzinę jazdy. W przypadku ośrodka powiatowego czas dojazdu dla mieszkańców

⁵⁰ GUS, Tamże.

29 proc. gmin to więcej niż 30 min. a dla 25 proc. pomiędzy 20 a 25 min., choć badacze twierdzą, że dane zostały tu zaniżone⁵¹.

Geograficzne oddalenie mieszkańców wsi od lokalnych i regionalnych centrów administracyjno-gospodarczych powoduje, że informacje dotyczące funkcjonowania gminy czy powiatu najłatwiej uzyskać jest w internecie. Pandemia wpłynęła też znacząco na działanie innych urzędów, szkół czy ośrodków zdrowia – część ich standardowej działalności została przeniesiona do internetu. W obliczu pandemii wykluczenie cyfrowe mieszkańców wsi stanowi więc poważne utrudnienie codziennego funkcjonowania. Warto w tym kontekście pamiętać, że w przypadku mieszkańców wsi przyczyną niekorzystania z internetu, którą podaje najwięcej osób jest brak odpowiednich umiejętności (zob. pkt. d).

W sytuacji gdy urzędy, szkoły czy ośrodki zdrowia przeniosły część działalności do sieci, wykluczenie cyfrowe stanowi poważne utrudnienie codziennego funkcjonowania potęgowane dodatkowo przez oddalenie geograficzne obszarów wiejskich od centrów administracyjno-gospodarczych.

- Ciągłe jest przecież wiele miejscowości, gdzie nie tylko sygnał internetowy nie dociera, ale jest nawet problem z zasięgiem telefonii komórkowej... U nas, na terenach przygranicznych to dość powszechne, co powoduje, że i edukacja dzieci mocno kuleje. Tworzy się też takie poczucie odcięcia. Wszyscy chyba mamy świadomość, że w razie gdyby się sytuacja pogorszyła, to wszędzie jest od nas daleko - czy do szpitala, czy do SANEPID-u. Na miejscu trudno o pomoc lekarską.

Krzysztof Iwaniuk wójt przygranicznej gminy Terespol, przewodniczący Związku Gmin Wiejskich⁵²

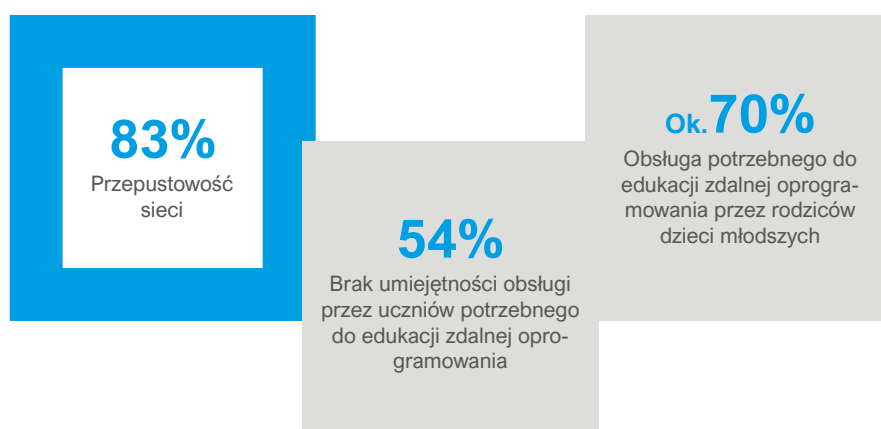
Wyzwaniem jest także zdalna edukacja, która na terenach wiejskich ma dodatkowe ograniczenia. Ze statystyk GUS wynika, że na wsi jest jeszcze trudniej o laptopa lub tablet dla każdego dziecka. Dodatkowym problemem jest słabsza jakość połączenia, która może uniemożliwiać pełne korzystanie z lekcji on-line. To właśnie przepustowość sieci jako największą barierę zdalnej edukacji w szkołach na terenach wiejskich wskazywali dyrektorzy ankietowani na potrzeby badania „Lekcja: Enter” przeprowadzonego w kwietniu 2020r.

⁵¹ Monika Stanny, Andrzej Rosner, Łukasz Komorowski, Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III. Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika. Warszawa 2018.

⁵² <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spoleczenstwo/koronawirus-w-wiejskiej-gminie-problemy-te-same-choc-latwiej-przetrwac-kwarantanne,166919.html>

Przykłady problemów części wskazywanych przez dyrektorów szkół w gminach wiejskich

Źródło: Orange/ISP⁵³

Jakość łączności internetowych w wielu małych miejscowościach nie pozwala na zdalną edukację. Telekonferencje czy streaming filmów w wielu wsiach są niemożliwe, szczególnie w godzinach, kiedy dużo ludzi korzysta z sieci. Dzieci z dużych miast będą tu miały znaczną przewagę.

Dominik Batorski, socjolog i data scientist, pracuje w Interdyscyplinarnym Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego⁵⁴

Niestety, bolesna jest ta świadomość, że obecna sytuacja znów pogłębi różnice w sytuacji szkolnictwa w szkołach miejskich i wiejskich (a zaliczam moją szkołę do tych pierwszych).

Dorota Zmarzłak, wójt gminy Izabelin⁵⁵

⁵³ Fundacja Orange, Instytut Spraw Publicznych, Dyrektorzy do zadań specjalnych – edukacja zdalna w czasach izolacji. Prezentacja wyników badania (2020).

⁵⁴ <https://wyborcza.pl/7,156282,25826017,szkola-blad-404-ile-dzieci-w-polsce-nie-moze-brac-udzialu.html>

⁵⁵ <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spolesczenstwo/koronawirus-w-wiejskiej-gminie-problemy-te-same-choc-latwiej-przetrywac-kwarantanne,166919.html>

d. Główne przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego mieszkańców wsi

Główne przyczyny, dla których mieszkańcy wsi i mniejszych miast nie korzystają lub nie posiadają internetu są podobne, jak w przypadku ogółu Polaków. Dominuje brak potrzeby i brak umiejętności. W dalszej kolejności pojawiają się argumenty związane z finansową dostępnością technologii ICT. Warto jednak zwrócić uwagę na pewne szczegóły, które nuansują ten obraz.

Brak potrzeby, brak umiejętności oraz brak odpowiedniego sprzętu to przyczyny niekorzystania z internetu na wsi, które podaje najwięcej osób. W miastach te bariery dotyczą znacznie mniejszej liczby mieszkańców.

W 2019 r. dwie najczęściej wskazywane przyczyny niekorzystania z internetu, czyli brak potrzeby i umiejętności, jednocześnie były tymi, które najbardziej różnicują miasta i wieś. Brak potrzeby wskazało 616 tys. osób z dużych miast i aż 1,93 mln mieszkańców wsi. Jeszcze większa różnica zachodziła pod względem braku umiejętności. Wskazało ją 506 tys. mieszkańców większych miast i 1,91 mln osób, zamieszkujących wieś. Zróznicowanie miast i wsi widać również na przykładzie braku odpowiedniego sprzętu. Tę przyczynę podaje 193 tys. mieszkańców dużych miast i 440 tys. osób mieszkających na wsi. Warto zwrócić również uwagę, że na wsi jest znacznie więcej osób, które nie korzystają z internetu, ponieważ ktoś inny robi to za nie.

Zbyt wysokie koszty jako przyczynę niekorzystania z internetu wskazuje podobna liczba osób niezależnie od miejsca zamieszkania.

Natomiast jeśli chodzi o argument zbyt wysokich kosztów nie różnicuje on respondentów. Podaje go podobna liczba osób bez względu na miejsce zamieszkania, w większych miastach niemal 146 tys., w mniejszych prawie 161 tys., a na wsi 184 tys.

Przyczyna niekorzystania z internetu / miejsce zamieszkania	Liczba osób w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców	Liczba osób w miastach poniżej 100 tys. mieszkańców	Liczba osób w wsiach
Brak potrzeby	616 209	1 088 637	1 936 747
Brak umiejętności	506 333	943 645	1 912 183
Brak odpowiedniego sprzętu	193 949	317 716	440 951
Inna osoba zrobiła to za mnie	165 903	255 189	342 569
Zbyt wysokie koszty	145 999	160 848	184 358

Źródło: GUS⁵⁶

⁵⁶ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

Powody nieposiadania internetu różnią się od powodów niekorzystania z sieci w dwóch aspektach. Dotyczą one przyczyn, związanych z finansową dostępnością ICT. Zbyt wysokie koszty sprzętu, a także dostępu stanowią barierę w posiadaniu internetu w domu zwłaszcza dla gospodarstw domowych w mniejszych miastach, a w następnej kolejności na wsiach.

Przyczyna nieposiadania internetu w domu	Liczba gospodarstw domowych w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców	Liczba gospodarstw domowych w miastach poniżej 100 tys. mieszkańców	Liczba gospodarstw domowych na wsiach
Zbyt wysokie koszty sprzętu	85 329	155 128	120 119
Zbyt wysokie koszty dostępu	60 398	103 297	81 195

Źródło: GUS⁵⁷

Wśród przyczyn wykluczenia cyfrowego na wsi warto zwrócić uwagę na kwestię dostępu do internetu szerokopasmowego, który jest istotny np. w przypadku edukacji zdalnej. Na wsi 118 558 gospodarstw domowych nie posiada do niego dostępu, podczas gdy w mniejszych miastach jest ich 89 301, a w większych 76 795.

Zbyt wysokie koszty jako przyczynę niekorzystania z internetu wskazuje podobna liczba osób niezależnie od miejsca zamieszkania.

Natomiast jeśli chodzi o techniczne możliwości przyłączenia łącza szerokopasmowego, jest to problem charakterystyczny dla terenów wiejskich. Występuje tam w 60 717 gospodarstwach domowych. W mniejszych miastach dotyczy on 29 066, a w większych tylko 6 877 gospodarstw domowych.

Dostęp do internetu szerokopasmowego / miejsce zamieszkania	Liczba osób w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców	Liczba osób w miastach poniżej 100 tys. mieszkańców	Liczba osób w wsiach
Brak dostępu	76 795	89 301	118 558
Brak technicznej możliwości przyłączenia	6 877	29 066	60 717

Źródło: GUS⁵⁸

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże.

3. Polska na tle Europy

Polska wieś, tak samo jak polskie miasto, wciąż przekracza średnią UE pod względem odsetka osób, które nigdy nie korzystały z internetu i nie używały komputera. Na wsi jednak do średniej wciąż brakuje więcej - 25 proc. vs. 19 proc. w przypadku używania komputera oraz 22 proc. vs. 14 proc. w przypadku korzystania z internetu.

Miejsce zamieszkania / korzystanie z ICT	Odsetek osób, które nigdy nie używały komputera (2017)		Odsetek osób, które nigdy nie korzystały z internetu (2019)	
	Średnia UE	Polska	Średnia UE	Polska
Wieś	19	25	14	22
Mniejsze miasta	15	18	10	15
Większe miasta	11	13	7	9

Źródło: Eurostat⁵⁹

VII. Niepełnosprawni

1. Główne wnioski

- 906 tys., czyli 35 proc. osób niepełnosprawnych nigdy nie korzystało z internetu.
- 945 tys., czyli 36 proc. osób niepełnosprawnych nigdy nie korzystało z komputera.
- W obliczu pandemii, która spowodowała przeniesienie wielu aktywności do internetu, osoby niepełnosprawne niekorzystające z ICT napotykają więc jeszcze więcej barier w codziennym funkcjonowaniu niż przed pojawieniem się koronawirusa.
- Niepełnosprawni mogą skorzystać z dopłat do sprzętu elektronicznego, a także ulg podatkowych. Jednak w praktyce zrealizowanie tych ułatwień napotyka na problemy.
- Dla prawie 1,19 mln biernych zawodowo niepełnosprawnych powodem nieposzukiwania pracy jest niepełnosprawność. Potencjał edukacyjny internetu, coraz większe możliwości pracy zdalnej przy rosnących wymaganiach cyfrowych wśród pracodawców sprawiają, że umiejętność posługiwania się ICT zwiększa szanse zatrudnienia. Dlatego likwidacja wykluczenia cyfrowego powinna być priorytetem zwłaszcza wśród grupy biernych zawodowo, do której zaliczają się niepełnosprawni.
- Niepełnosprawni w Polsce są bardziej wykluczeni cyfrowo niż w krajach UE. Z ostatnich dostępnych danych (z 2012 r.) wynika, że w Polsce tylko 35 proc. osób niepełnosprawnych posiadało w domu dostęp do internetu, podczas gdy średnia UE wynosiła 55 proc. Natomiast różnica między pełno- i niepełnosprawnymi Polakami w dostępie do internetu w domu wyniosła aż 34 pkt. proc., podczas gdy dla krajów UE wynosi ona średnio 19 pkt. proc.

2. Sytuacja w Polsce

a. Korzystanie z internetu i komputera

Według GUS w 2019 r. spośród 2,6 mln osób niepełnosprawnych w Polsce 906 tys., czyli 34,7 proc., nigdy nie korzysta z internetu. Wśród wszystkich osób nigdy niekorzystających z sieci, których jest 4,51 mln, stanowią oni 20 proc.

⁵⁹ Eurostat, Individuals – computer use; Individuals – internet use.

906 tys., czyli 35 proc. osób niepełnosprawnych nigdy nie korzysta z internetu.

Statystyki wyglądają podobnie w przypadku niekorzystania przez niepełnosprawnych z komputera. Aż 945 tys., czyli 36,2 proc., nigdy nie korzystało z komputera.

945 tys., czyli 36 proc. osób niepełnosprawnych nigdy nie korzysta z komputera.

Komputer znajduje się w 65,9 proc. gospodarstwach domowych z osobą niepełnosprawną. Tam, gdzie nie ma osoby niepełnosprawnej ten odsetek wynosi 75,8⁶⁰.

	Osoby nigdy niekorzystające z internetu	Osoby nigdy niekorzystające z komputera
Niepełnosprawni	906 120	945 011
Ogółem	4 517 253	4 787 217

Źródło: GUS⁶¹

b. Jak pandemia wpływa na wykluczenie cyfrowe niepełnosprawnych?

Osoby niepełnosprawne z powodu zróżnicowanych dysfunkcji, na które cierpią, mają utrudniony dostęp fizyczny zarówno do rozmaitych usług, w tym tych administracji publicznej, jak do całego spektrum przejawów życia społecznego. W wielu przypadkach korzystanie z komputera i internetu może stanowić dla nich ułatwienie w codziennym funkcjonowaniu i zmniejszać negatywne skutki różnego rodzaju wykluczeń, którym podlegają.

Mimo iż internet nie jest określany jako technologia wspomagająca, to spełnia wiele takich funkcji, które uznać należy za wspierające osoby z niepełnosprawnościami. Dzięki internetowi ludzie mogą m.in.:

- być bardziej niezależni (np. poprzez robienie zakupów online);
- doświadczać wsparcia innych (np. poprzez uczestnictwo w internetowych grupach wsparcia);
- posiadać lepszy dostęp do informacji (np. poprzez korzystanie z serwisów dotyczących zdrowia, niepełnosprawności);

⁶⁰ GUS, Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.

⁶¹ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt. Dane procentowe są wynikiem obliczeń własnych na podst. danych GUS. We wszystkich danych nt. niepełnosprawnych zsumowano liczbę osób niepełnosprawnych oraz niepełnosprawnych korzystających z pomocy społecznej.

- uczestniczyć w życiu społecznym, doświadczać inkluzji społecznej (np. poprzez obecność na portalach społecznościowych)

Są to zatem zalety, które posiadają szczególne znaczenie dla osób zmagających się z ograniczeniami wynikającymi zarówno z samej niepełnosprawności jak i z pozajednostkowych barier występujących w ich życiu.

Źródło: Piotr Plichta, Socjalizacja i wychowanie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w erze cyfrowej, Toruń 2017

W obliczu pandemii, która spowodowała przeniesienie wielu aktywności do internetu, osoby niepełnosprawne niekorzystające z ICT napotykają więc jeszcze więcej barier w codziennym funkcjonowaniu niż przed pojawieniem się koronawirusa. Dlatego szczególnie istotne jest w ich przypadku niedopuszczenie do utrzymywania się wykluczenia cyfrowego, pogłębiającego pozostałe deficyty, z którymi muszą się mierzyć na co dzień.

Osoby niepełnosprawne, które oświadczyły, że mają problemy z zaopatrzeniem w artykuły pierwszej potrzeby zamieszkujące samodzielnie i z innymi osobami

Źródło: PFRON⁶²

c. Główne przyczyny i konteksty wykluczenia cyfrowego niepełnosprawnych

Niepełnosprawni najczęściej wskazują na te same przyczyny niekorzystania z internetu, co wszyscy respondenci GUS, czyli brak umiejętności i potrzeby. Powody, związane z kwestiami finansowymi, znajdują na kolejnych miejscach. Brak odpowiedniego sprzętu to przyczyna niekorzystania z sieci dla 210 tys. niepełnosprawnych. Natomiast zbyt wysokie koszty stanowią przeszkodę dla 116 tys. osób.

Przyczyna niekorzystania z internetu / kategoria osób	Osoby niepełnosprawne	Osoby niekorzystające z internetu ogółem
Brak potrzeby	612 671	3 641 592
Brak umiejętności	669 672	3 362 161
Brak odpowiedniego sprzętu	210 280	952 616
Zbyt wysokie koszty	116 905	491 205

Źródło: GUS⁶³

⁶² PFRON, Problemy osób niepełnosprawnych w zaopatrywaniu się w artykuły pierwszej potrzeby w czasie pandemii (2020).

⁶³ Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

Wśród kontekstów wykluczenia cyfrowego niepełnosprawnych warto zwrócić uwagę na dopłaty do urządzeń elektronicznych, które oferuje Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Kwoty dofinansowania wahają się od 4 do 24 tys. zł., przy wkładzie własnym w wysokości 10 proc. Jednak wśród potencjalnych beneficjentów dopłat nie wymieniono osób z upośledzeniem kończyn dolnych⁶⁴. Możliwe są również odliczenia zakupu sprzętu elektronicznego w ramach ulgi rehabilitacyjnej, ale w praktyce może to nastrożać wiele problemów.

Dyrektor KIS stwierdził, że zakupiony przez emerytkę, będącą osobą niepełnosprawną, laptop, z całą pewnością jest pomocny w jej życiu codziennym. Jednak, mimo że zakupiony laptop pomaga na większe otwarcie i lepsze funkcjonowanie w społeczeństwie, to jako ogólnodostępne urządzenie techniczne mieści się w kategorii dóbr powszechnego użytku (...) W sytuacji zatem, gdy zakupiony przez podatniczkę laptop nie wyróżnia się jakimiś indywidualnymi cechami związanymi z rodzajem jej niepełnosprawności to nie spełnia on kryteriów „indywidualnego sprzętu” niezbędnego w rehabilitacji oraz ułatwiającego wykonywanie czynności życiowych (...) w związku z czym wydatek na jego zakup nie może być odliczony od dochodu w zeznaniu rocznym, jako wydatek poniesiony na cele rehabilitacyjne.

Wiesława Moczyłowska, Nie każdy laptop da prawo do ulgi rehabilitacyjnej w PIT, prawo.pl, 3.07.2020

Według GUS wśród nieco ponad 3 mln osób niepełnosprawnych aż 2,5 mln jest biernych zawodowo. Dla prawie 1,19 mln powodem nieposzukiwania pracy jest niepełnosprawność (1,17 mln jest już w wieku emerytalnym). Tymczasem zgodnie z tezą dr. Dominika Batorskiego „korzystanie z internetu sprzyja posiadaniu pracy”. Oczywiście nie oznacza to, że każdy internauta ma pracę, a korzystanie z internetu zmniejsza bezrobocie. Natomiast potencjał edukacyjny sieci, coraz większe możliwości pracy zdalnej przy rosnących wymaganiach cyfrowych wśród pracodawców sprawiają, że umiejętność posługiwania się ICT zwiększa szanse zatrudnienia. Dlatego likwidacja wykluczenia cyfrowego powinna być priorytetem zwłaszcza wśród grupy biernych zawodowo, do której zaliczają się niepełnosprawni.

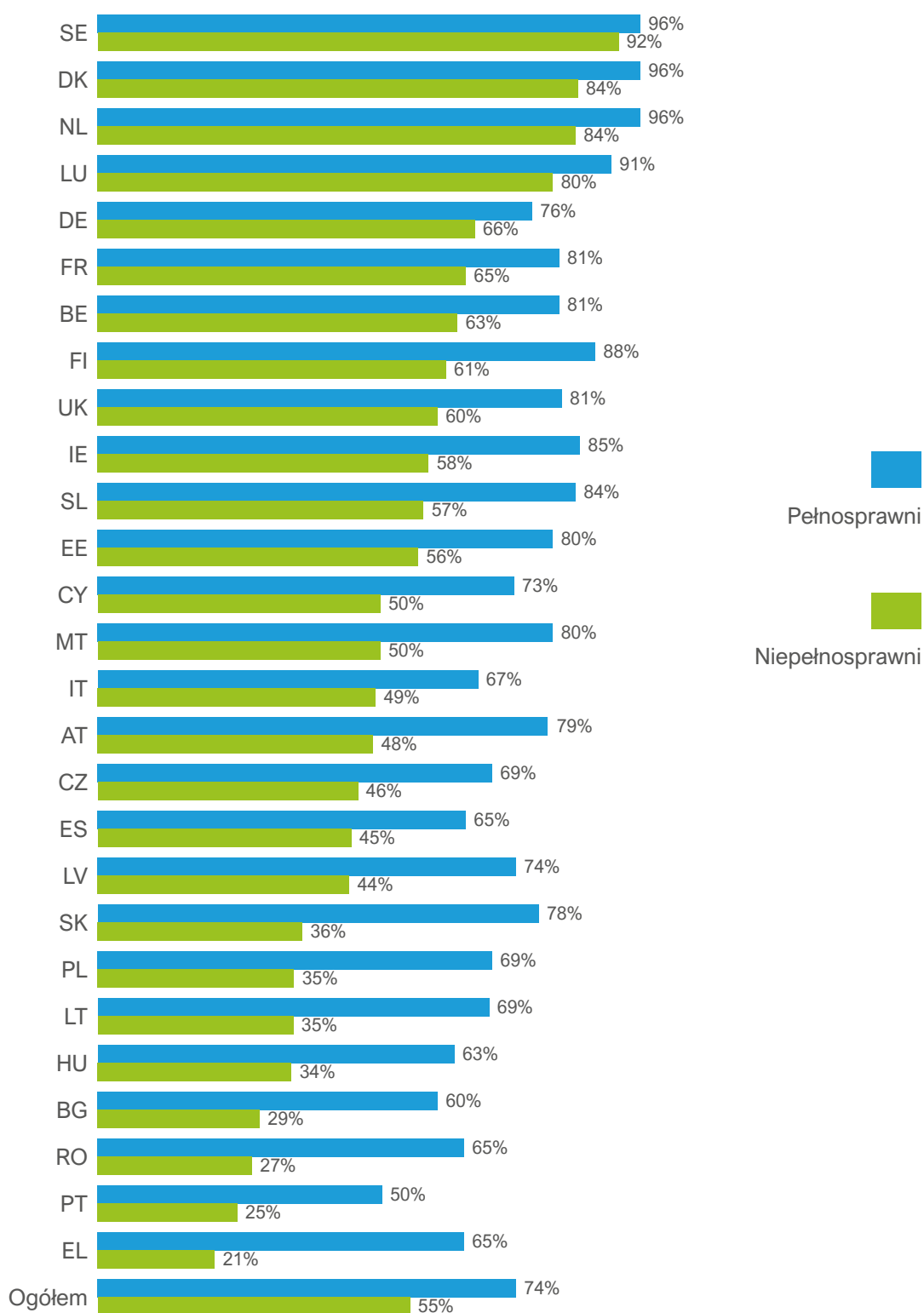
3. Polska na tle Europy

W ostatnich latach niepełnosprawność nie była uwzględniana jako zmienna w badaniach dostępności i wykorzystywania ICT w UE. Ostatnie dostępne dane na ten temat pochodzą z 2012 r. Wynika z nich, że w Polsce tylko 35 proc. osób niepełnosprawnych posiadało w domu dostęp do internetu, podczas gdy średnia UE wynosiła 55 proc. Natomiast różnica między pełno- i niepełnosprawnymi Polakami w dostępie do internetu w domu wyniosła aż 34 pkt. proc., podczas gdy dla krajów UE wynosi ona średnio 19 pkt. proc.

⁶⁴ Zob. <https://www.gov.pl/web/gov/skorzystaj-z-dofinansowania-do-zakupu-sprzetu-elektronicznego>

⁶⁵ GUS, Aktywność ekonomiczna ludności Polski IV kwartał 2019 roku.

⁶⁶ Dominik Batorski, Warunki życia gospodarstw domowych. Wpływ nowych technologii na rynek pracy – pozycja użytkowników i bezrobocie technologiczne. Diagnoza Społeczna 2015, s.187.

Źródło: F. Scholz i in., internet access for disabled people⁶⁷

⁶⁷ F. Scholz i in., internet access for disabled people: Understanding socio-relational factors in Europe. „Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace” 2017.

VIII. Pozostałe grupy

1. Główne wnioski

- W nadchodzących latach aktywizacja zawodowa kobiet wobec coraz mniejszej liczby osób pracujących ogółem będzie coraz pilniejszą potrzebą. Wykluczenie cyfrowe pań w wieku 45-64 lata, z których ponad 1 mln nie korzysta z komputera oraz z internetu, z pewnością nie ułatwi tego zadania. Natomiast ich „ucyfrowienie” może przełożyć się na ich aktywizację zawodową.
- 272 tys. (22,4 proc.) bezrobotnych nigdy nie korzystało z internetu, a 276 tys. (22,7 proc.) nigdy nie używało komputera. Wśród przyczyn niekorzystania z internetu przez bezrobotnych zwraca uwagę wyższy niż przeciętnie odsetek odpowiedzi związany z zbyt wysokimi kosztami – 16,6 proc. przy 8,6 proc. dla ogółu niekorzystających. W liczbach bezwzględnych bezrobotni wykluczeni cyfrowo nie stanowią dużej siły. Jednak w ich przypadku wykorzystanie edukacyjnego i informacyjnego potencjału internetu oraz komputera jest wyjątkowo istotne, ponieważ może przyczynić się do aktywizacji zawodowej.
- Pandemia zwiększyła w Polsce odsetek osób pracujących zdalnie z 4,3 proc. do 14,2 proc., ale w porównaniu z krajami UE Polska jest pod tym względem na przedostatnim miejscu. Z badań wynika, że brak odpowiedniego sprzętu potrzebnego do pracy z domu jest problemem zarówno dla pracodawców, jak i pracowników.

2. Kobiety w wieku okołoemerytalnym

W Polsce różnice między płciami w kwestii wykluczenia cyfrowego nie są znaczące. Wśród osób nigdy niekorzystających z internetu nieznacznie przeważają kobiety – 2,36 vs 2,15 mln. Lecz gdyby nie wysoki wskaźnik niekorzystania w grupie najstarszych kobiet (65-74 lata), proporcje byłyby odwrotne⁶⁸. Sytuacja przedstawia się podobnie w odniesieniu do używania komputera.

Jednak w kontekście rynku pracy, wysokości emerytur oraz długości życia warto wyeksponować grupę kobiet w wieku przed- i emerytalnym. W Polsce w 2019 r. kobiety żyły średnio 81,8 lat, a mężczyźni 74,1 lat⁶⁹. Jednocześnie panie pobierają średnio zdecydowanie niższe emerytury. Z danych ZUS wynika, że 43,1% otrzymuje emeryturę niższą niż 1 800 zł. Średnia wysokość kobiecej emerytury to 2 002 zł, a męskiej 2 992 zł brutto⁷⁰. Kobiety pobierają niższe emerytury, ponieważ pracują krócej.

Wśród osób powyżej 50 r.ż. biernych zawodowo jest 5,68 mln kobiet, co stanowi 62 proc. wszystkich biernych w tej grupie wiekowej⁷¹. Inne dane GUS mówią, że biernych zawodowo kobiet w wieku 45-64 jest nieco ponad 2 mln.⁷² Z obu badań GUS wynika, że najczęstszym powodem bierności jest przejście na emeryturę.

Przeciętna wysokość emerytury wypłacanej przez ZUS w marcu 2020 r.

Ogółem	2 395,11 zł
Mężczyźni	2 992,13 zł
Kobiety	2 002,66 zł

W nadchodzących latach aktywizacja zawodowa kobiet wobec coraz mniejszej liczby pracujących w ogóle będzie coraz pilniejszą potrzebą. Wykluczenie cyfrowe pań w wieku 45-64 lata, z których ponad 1 mln nie korzysta z kom-

⁶⁸ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

⁶⁹ GUS, Polska w liczbach. Dz. cyt.

⁷⁰ ZUS, Struktura wysokości świadczeń wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2020 roku.

⁷¹ GUS, Osoby powyżej 50 roku życia na rynku pracy w 2018 roku.

⁷² GUS, Aktywność ekonomiczna ludności Polski IV kwartał 2019 roku.

putera oraz z internetu⁷³, z pewnością nie ułatwi tego zadania. Natomiast ich „ucyfrowienie” może przełożyć się na ich aktywizację zawodową. Z badań Diagnozy Społecznej wynika, że używanie internetu sprzyja posiadaniu pracy i aktywizacji osób biernych zawodowo⁷⁴.

3. Bezrobotni

Według GUS, wśród 1,21 mln bezrobotnych, 272 tys. (22,4 proc.) nigdy nie korzystało z internetu. Nieco więcej - 276 tys. (22,7 proc.) - nigdy nie używało komputera. Wśród przyczyn niekorzystania z internetu przez bezrobotnych zwraca uwagę wyższy niż przeciętnie odsetek odpowiedzi związanych ze zbyt wysokimi kosztami – 16,6 proc. przy 8,6 proc. dla ogółu niekorzystających⁷⁵.

W liczbach bezwzględnych bezrobotni wykluczeni cyfrowo nie stanowią dużej siły. Jednak w ich przypadku wykorzystanie edukacyjnego i informacyjnego potencjału internetu oraz komputera jest wyjątkowo istotne, ponieważ może przyczynić się do aktywizacji zawodowej.

Pandemia utrudniła poszukiwania pracy bezrobotnym nie tylko poprzez zawieszenie rekrutacji przez firmy. Ograniczenia w funkcjonowaniu firm i instytucji sprawiły, że bezrobotni, którzy nie korzystają z internetu mogli mieć większe problemy z dotarciem do potencjalnych pracodawców. Natomiast osoby, które korzystają z sieci również mogły napotkać pewne problemy. Znaczna ich część korzysta z internetu nie tylko we własnym domu, ale także w miejscach ogólnodostępnych (np. bibliotekach) oraz mieszkaniach innych osób, co w czasie pandemii było utrudnione.

Wybrane wskaźniki dotyczące korzystania z ICT przez bezrobotnych

Bezrobotni nigdy niekorzystający z internetu	2 395,11 zł
Bezrobotni nigdy niekorzystający z komputera	2 992,13 zł

Bezrobotni korzystający z internetu⁷⁶:

W domu	876 021
W innym miejscu	560 546
W mieszkaniach innych osób	364 694

4. Pracujący zdalnie

Przed epidemią koronawirusa w Polsce tylko 4,3 proc. osób pracowało zdalnie (dane za IV kwartał 2019 r.)⁷⁷, a w tej populacji dominowały kobiety. W tym czasie home office często traktowany był jako benefit pracowniczy. W trakcie lockdown-u liczba pracowników zdalnych znacząco się jednak zwiększyła i to w bardzo krótkim czasie. Dane GUS pokazują, że w I kw. 2020 r. 14,2 proc. osób wykonywało swoją pracę w domu. Kobiety pracowały zdalnie częściej

⁷³ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt.

⁷⁴ Dominik Batorski, Warunki życia gospodarstw domowych. Wpływ nowych technologii na rynek pracy. Dz. cyt.

⁷⁵ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w gospodarstwach domowych. Dz. cyt. Dane procentowe to wynik obliczeń własnych na podst. GUS.

⁷⁶ Możliwość wielokrotnego wyboru.

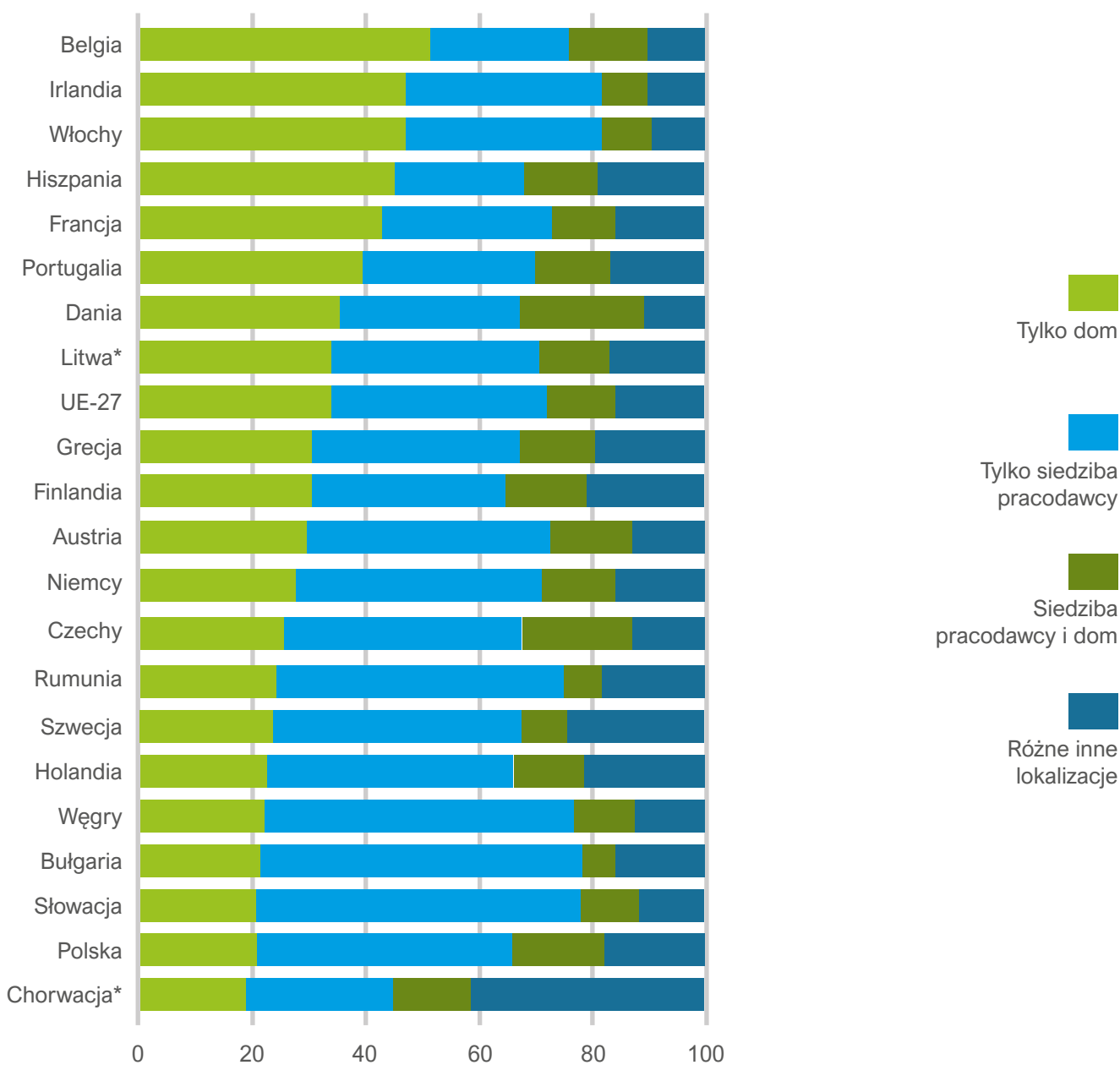
⁷⁷ GUS, Aktywność ekonomiczna ludności Polski I kwartał 2020 roku.

niż mężczyźni (16,5 vs 12,3 proc.), a mieszkańcy miast częściej niż mieszkańcy wsi (16,9 v 10,2 proc.)⁷⁸. Z badania „Rynek Pracy Zdalnej” przeprowadzonego na zlecenie GumTree wynika, że pod koniec kwietnia pracę zdalną wykonywała większość pracowników umysłowych (76%) – 41% pracowników pracowała wyłącznie zdalnie, a 35% zdalnie w ograniczonym wymiarze czasu⁷⁹.

Z badań Europejskiej Fundacji na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy (Eurofound) wynika, że w Polsce po wybuchu pandemii 21 proc. pracowników przeszło na pracę zdalną. Jest to jeden z najniższych wyników w Europie, znacznie poniżej średniej unijnej. Mniej osób pracowało zdalnie tylko w Chorwacji. Z kolei kraje takie Belgia, Irlandia, Włochy czy Hiszpania miały nawet dwukrotnie wyższy wynik.

Miejsce pracy pracowników w czasie pandemii, według krajów, UE-27 (%)

Źródło: Eurofound⁸⁰

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ GumTree.pl, Randstad, „Pracownik z gumy”, czyli gdzie jest granica elastyczności w czasie pracy zdalnej?

⁸⁰ Eurofound, Living, working and COVID-19, Eurofound, październik 2020.

W Polsce dla wielu pracowników i pracodawców ograniczenia związane z lockdown-em były dużą rewolucją. Jedną z kluczowych przyczyn był właśnie problem wykluczenia cyfrowego, w tym w szczególności brak sprzętu. 30 proc. polskich pracodawców ankietowanych przez firmę rekrutacyjną Devire wskazywało, że brak odpowiedniego sprzętu komputerowego jest powodem wykluczającym możliwości wprowadzenia pracy zdalnej w czasie pandemii⁸¹.

Na braki sprzętowe skarżyli się także pracownicy, którym udało się przenieść pracę do domu. Pracodawcy nie zapewnili zatrudnionym narzędzi do pracy z domu: wielu z nich pracowało na własnych komputerach lub dokupowało sprzęt elektroniczny, kupowało biurka i krzesła biurowe za prywatne pieniądze. Wielu nie miało też wystarczająco szybkiego łącza internetowego. Według ankietowanych przez firmę rekrutacyjną Michael Page największym problemem pracy zdalnej jest brak odpowiedniego środowiska pracy (78% wskazań) oraz brak dostępu do profesjonalnych narzędzi, urządzeń czy szybkiej sieci internetowej (56% wskazań). Na kolejnych miejscach znalazły się konieczność opiekowania się dziećmi w tym samym czasie oraz stres i niepokój związany z sytuacją w kraju i na świecie (oba wskazania po 44 proc.)⁸². Według danych BIG InfoMonitor brak odpowiedniego sprzętu jest czynnikiem, który sprawia, że co trzeci (31 proc.) badany nie jest usatysfakcjonowany z pracy zdalnej⁸³.

Epidemia koronawirusa zmusiła wielu Polaków do pracy i nauki z domu i tym samym do przyspieszenia decyzji o wymianie i zakupie nowego sprzętu. (...) Wzrost zainteresowania kamerkami internetowymi przekroczył 1300 proc., w przypadku drukarek czy urządzeń wielofunkcyjnych to także sporo ponad 100 proc. (...) Na pniu sprzedają się nie tylko akcesoria, o 41 proc. wzrosło zainteresowanie laptopami, a o 39 proc. monitorami. Warto zaznaczyć, że ceny niektórych produktów zwiększyły się nawet o kilkanaście procent z uwagi m.in. na kurs dolara, zwiększony popyt przy ograniczonych zasobach magazynowych.

Tomasz Jankowski, rzecznik Ceneo⁸⁴

Przed pandemią koronawirusa praca zdalna nie występowała w polskim kodeksie pracy. Od kwietnia 2020 r. reguluje ją specustawa związana z koronawirusem – po zakończeniu pandemii nie będą istniały prawne podstawy do jej utrzymania. Obecnie toczą się rozmowy w celu wprowadzenia pracy zdalnej na stałe do kodeksu pracy. Robocza propozycja rządu (stan na 1 października 2020 r.) zakłada, że pracodawca ma dostarczyć narzędzia i materiały, ponosić odpowiedzialność za ich instalację i eksploatację, a jeżeli pracownik będzie korzystał ze swojego sprzętu, to należy ustalić ekwiwalent dla pracownika za używanie własnego sprzętu. Nowe przepisy mają zacząć obowiązywać w I kwartale 2021 r.

⁸¹ Devire, Wpływ koronawirusa na polskie przedsiębiorstwa.

⁸² www.outsourcingportal.eu/pl/badanie-michael-page-czy-polacy-polubili-home-office

⁸³ BIG InfoMonitor, Co trzeci Polak z powodu kwarantanny pracuje z domu.

⁸⁴ www.archiwum.rp.pl/arttykul/1425156-Pracujacy-zdalnie-kupuja-sprzet.html#.X3Xg-8IzbIV

Wszelkie badania, analizy i rozmowy z firmami członkowskimi wskazują, że praca zdalna utrzyma się, że okres pandemii zmusił nas do pewnych zmian w organizacji pracy i przyspieszył proces, który już miał miejsce. (...) Praca zdalna ma bardzo różne oblicza, może być taka jak telepraca – regularna, w 100-proc. na odległość, ale są też systemy mieszane, rotacyjne czy takie sytuacje, gdy pracownik danego dnia zgłasza, że będzie pracował zdalnie. To kolejne wyzwanie, jeśli chodzi o regulacje, jakie mają się znaleźć w Kodeksie pracy.

Robert Lisicki, dyrektor departamentu pracy Konfederacji Lewiatan⁸⁵

---

⁸⁵ www.businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/praca/praca-zdalna-w-kodeksie-pracy-co-proponuje-rzad/s62tet0

**Federacja
Konsumentów**

Elżbieta Szadzińska

Wiceprezes Rady Krajowej Federacji Konsumentów
e.szadzinska@federacja-konsumentow.org.pl

Rada Krajowa Federacji Konsumentów

ul. Ordynacka 11 lok. 1, 00-364 Warszawa

tel. (22) 827-11-73

fax.: (22) 827-54-74

email: sekretariat@federacja-konsumentow.org.pl